

The Impact of Ethnic Nationalism on Ethnic Terrorism (Case Study: PJAK)

Kosar Taleshi¹

Jalil Dara²

Abstract

Ethnic nationalism is one of the most challenging terms in the today's and modern world, confronting various countries with numerous difficulties. Because, based on an ethnic perspective, it draws a line of distinction between itself and others. This becomes even more significant when ethnic identity-seeking groups in multi-ethnic countries, drawing upon ethnic nationalism and its inherent elements such as separatism, resort to violence and terrorism within their target society. This phenomenon not only poses a threat to the internal stability of countries but can also sometimes lead to escalating regional and international tensions. Iran is one of the countries that for several centuries diverse ethnic groups have had within its geographical expanse. Which at certain periods with the emergence of groups that had cultural and ethnic ties to these groups created significant challenges to the country's territorial integrity. One of these groups is PJAK (Party for a Free Life in Kurdistan) which despite having cross-border origins, exploits ethnic sentiments to incite unrest in the Kurdish regions of the country and, as part of these actions, engages in violence and terrorist activities. This group utilizes propaganda strategies and communication networks to expand its influence and garner local support. Given the mentioned propositions, the aim of this research is to examine PJAK from the position of a terrorist group, within the context of ethnic nationalism. The research question is how does PJAK utilize its ideological foundations for terrorist activities? The research hypothesis is based on this principle the research hypothesis is based on this principle that PJAK engages in terrorist activities by relying on the foundations of ethnic nationalism. The applied method is descriptive-analytical, relying on library and internet sources.

Keywords: Ethnic Nationalism, PJAK, Terrorism, Separatism, Iran.

-
1. PhD student in Political Science, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran (Corresponding Author).
taleshi@modares.ac.ir
 2. Associate Professor, Department of Political Science, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

Mesopotamian Political Studies, 2025, Vol. 4, Issue 1, pp. 107-140.

Received: 09 May 2025, **Accepted:** 02 July 2025

Doi: 10.22126/mps.2025.12138.1064

Copyright © The Authors
Publisher: Razi University.

Extended Abstract

1. Introduction

Ethnic nationalism has emerged as one of the most significant challenges in contemporary global politics, particularly in multi-ethnic societies where it often exacerbates divisions and fuels conflict. By emphasizing ethnic distinctions and fostering a sense of exclusivity, ethnic nationalism can lead to separatist movements, violence, and terrorism, posing serious threats to national and regional stability. Iran, with its rich ethnic diversity, has historically encountered such challenges, particularly in its Kurdish regions. Among the groups exploiting ethnic sentiments, the Party for a Free Life in Kurdistan (PJAK) stands out as a prominent example. PJAK, despite its cross-border origins, has actively engaged in violent and terrorist activities within Iran, leveraging ethnic nationalism to justify its actions and mobilize support.

This study seeks to analyze PJAK as a terrorist organization within the theoretical framework of ethnic nationalism. The central research question is: How does PJAK utilize its ideological foundations to carry out terrorist activities? The hypothesis guiding this research posits that PJAK's terrorist activities are deeply rooted in the principles of ethnic nationalism, which it employs to legitimize violence and separatism. Methodologically, the study adopts a descriptive-analytical approach, relying on a comprehensive review of library and internet-based sources to provide a nuanced understanding of PJAK's ideology, strategies, and impact.

2. Theoretical framework

Ethnic nationalism, as distinct from civic nationalism, bases national identity on shared ethnic characteristics such as language, culture, and historical heritage. While it can foster solidarity among group members, it often leads to exclusionary practices and conflict, particularly in multi-ethnic states where minority groups feel marginalized. When combined with political grievances, ethnic nationalism can escalate into separatist movements and terrorism, as groups resort to violence to achieve autonomy or independence.

Theoretical perspectives on ethnic nationalism and terrorism highlight the role of identity politics in fueling conflict. Scholars like Benedict Anderson argue that nations are "imagined communities," constructed through shared narratives and symbols. In the case of PJAK, the group crafts a narrative of Kurdish identity that emphasizes historical oppression and the need for self-determination. This narrative is reinforced by socialist ideologies, which frame the struggle as a fight against economic and political marginalization. Additionally, studies on ethnic terrorism, such as those by Choi and Piazza (2016), demonstrate that political exclusion and perceived injustices are key

drivers of violent mobilization. PJAK's tactics align with these findings, as the group exploits socio-economic disparities and state repression to recruit members and justify its violent campaigns.

3. Methodology

This research employs a descriptive-analytical methodology to examine PJAK's ideological and operational dimensions. Data is drawn from a wide range of secondary sources, including academic articles, government reports, news analyses, and documents from international organizations. The study focuses on PJAK's origins, its relationship with the Kurdistan Workers' Party (PKK), and its strategies for mobilizing support and conducting terrorist activities. By analyzing PJAK's propaganda, attack patterns, and external affiliations, the research provides a comprehensive overview of how ethnic nationalism serves as both a motivator and a tool for the group.

4. Discussion

PJAK, founded in 2004 as an offshoot of the PKK, operates primarily in Iran's Kurdish regions, with bases in the Qandil Mountains along the Iran-Iraq border. The group's ideology blends ethnic nationalism with Marxist-Leninist principles, advocating for Kurdish autonomy through armed struggle. PJAK's activities include guerrilla warfare, assassinations of state officials, and attacks on military and civilian targets, all aimed at destabilizing the Iranian government and asserting Kurdish independence.

One of PJAK's key strategies is the exploitation of socio-economic grievances among Kurdish communities. High unemployment, poverty, and perceived discrimination provide fertile ground for recruitment. The group also employs sophisticated propaganda techniques, including social media campaigns, to amplify its message and attract international sympathy. Externally, PJAK receives support from various actors, including Israel and some European countries, which view the group as a tool to pressure Iran. For instance, leaked documents reveal that Israeli intelligence has considered using PJAK to undermine Iran's territorial integrity.

Case studies of PJAK's attacks illustrate its operational capabilities and brutality. For example, in 2010, PJAK militants killed 13 Iranian soldiers in a coordinated assault, showcasing the group's ability to execute high-profile attacks. Additionally, PJAK has been implicated in narcoterrorism, using drug trafficking to fund its operations, further complicating efforts to counter its influence.

5. Conclusion and Suggestions

The study concludes that PJAK's terrorist activities are deeply intertwined with its ideological reliance on ethnic nationalism. By framing its struggle as a fight for Kurdish rights, the group justifies violence and garners local and international support. However,

PJAK's actions have exacerbated instability in Iran's Kurdish regions, with civilians often caught in the crossfire.

To effectively counter PJAK and similar groups, a multi-dimensional approach is necessary:

1. Security and Intelligence Enhancements: Strengthening border security and intelligence-sharing mechanisms to disrupt PJAK's networks.
2. Socio-Economic Development: Addressing root causes of discontent through targeted economic programs and infrastructure projects in Kurdish areas.
3. Cultural and Political Inclusion: Promoting policies that recognize Kurdish cultural rights while reinforcing national unity.
4. International Cooperation: Engaging diplomatically to curb external support for PJAK and other separatist groups.

Future research should explore grassroots perceptions of PJAK and the effectiveness of counter-terrorism measures. By addressing both the ideological and material drivers of ethnic terrorism, policymakers can work toward sustainable peace and stability in Iran's Kurdish regions.

تأثیر ناسیونالیسم قوم‌گرا بر تروریسم قومی (مطالعه موردی: پژاک)

کوثر طالشی^۱

جلیل دارا^۲

چکیده

ناسیونالیسم قومی یکی از چالش‌برانگیزترین مفاهیم در دنیای مدرن است که با تأکید بر تمایزات قومی، زمینه‌ساز شکاف‌های هویتی و بروز تنش در جوامع چندقومیتی می‌شود. این پدیده، به‌ویژه زمانی که با مؤلفه‌هایی چون جدایی‌طلبی و طرد دیگری همراه گردد، می‌تواند به خشونت و تروریسم منتهی شود و ثبات داخلی کشورها را تهدید کند. جمهوری اسلامی ایران نیز با وجود تنوع قومی گسترده، در برهه‌هایی با ظهور گروه‌هایی مواجه بوده که با بهره‌گیری از احساسات قومی، به تهدید تمامیت ارضی کشور پرداخته‌اند. یکی از این گروه‌ها پژاک (حزب حیات آزاد کردستان) است که با وجود ریشه‌های برون‌مرزی، از طریق تحریک قومی در مناطق کردنشین، به اقدامات خشونت‌آمیز و تروریستی مبادرت ورزیده است. این گروه با استفاده از راهبردهای تبلیغاتی و شبکه‌های ارتباطی، در پی گسترش نفوذ و جذب حمایت‌های محلی است. بر این اساس، هدف پژوهش حاضر بررسی پژاک به‌عنوان یک گروهک تروریستی در چارچوب نظری ناسیونالیسم قومی است. سؤال اصلی پژوهش این است که پژاک چگونه از مبانی فکری خود برای اقدامات تروریستی بهره می‌برد. بنا بر فرضیه تحقیق، پژاک با اتکا به مؤلفه‌های ناسیونالیسم قومی، به کنش‌های خشونت‌آمیز دست می‌زند. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که پژاک با بهره‌گیری همزمان از مؤلفه‌های ناسیونالیسم قومی و آموزه‌های سوسیالیستی، به‌ویژه از طریق تحریک احساسات هویتی و گفتمان ضدساختار، زمینه‌ساز بروز خشونت و اقدامات تروریستی در مناطق مرزی ایران شده است.

واژه‌های کلیدی: ناسیونالیسم قومی، پژاک، تروریسم، جدایی‌طلبی، ایران.

پژاک: گروهک تروریستی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

kosar_taleshi@modares.ac.ir

۲. دانشیار، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

۱. مقدمه

اکثر کشورهای دنیا بر پایه تنوع قومی شکل گرفته‌اند که این ویژگی از یک سو موجب غنای فرهنگی و اجتماعی شده و از سوی دیگر چالش‌هایی در حوزه‌های سیاسی و هویتی ایجاد کرده است. در چنین جوامعی، نیاز به یک عنصر پیونددهنده برای حفظ انسجام و یکپارچگی احساس می‌شود. ناسیونالیسم یکی از مفاهیمی است که می‌تواند این نقش را ایفا کند؛ زیرا به عنوان یک ایدئولوژی سیاسی و اجتماعی، بر تعلق و وفاداری افراد به یک ملت تأکید دارد و در طول تاریخ به شکل‌گیری دولت-ملت‌ها، تثبیت هویت ملی و تقویت همبستگی اجتماعی کمک کرده است. این مفهوم شکل‌های مختلفی دارد که یکی از مهم‌ترین انواع آن ناسیونالیسم قومی^۱ است.

ناسیونالیسم قومی، برخلاف ناسیونالیسم مدنی که بر شهروندی مشترک و حقوق برابر تأکید دارد، هویت را بر اساس اشتراکات زبانی، فرهنگی و تاریخی تعریف می‌کند. در برخی موارد، این نوع ناسیونالیسم به عنوان محرک فکری برای گروه‌های هویت‌جو عمل می‌کند که در تلاش برای ایجاد همگرایی قومی، به جدایی‌طلبی و کنش‌های سیاسی متوسل می‌شوند. گروه‌های هویت‌جو با استفاده از ناسیونالیسم قومی، مشروعیتی برای خواسته‌های سیاسی خود ایجاد می‌کنند و آن را ابزاری برای تقابل با ساختارهای ملی قرار می‌دهند. این امر زمانی اهمیت وافری می‌یابد که این گروه‌ها با استناد به این هویت‌سازی قومی، اقدام به سازمان‌دهی، ایجاد تشکیلات و عضوگیری افراد در جوامعی می‌کنند که دارای اقلیت قومی مشابه‌اند. حتی این فعالیت‌ها در مواردی از مرحله هویت‌طلبی عبور کرده و وارد فاز جدایی‌طلبی و حتی خشونت شده است. در این بین، آنان از حمایت‌های فرامرزی نیز برخوردار شده و با ایجاد شبکه‌های سیاسی و ایدئولوژیک، تلاش می‌کنند دیدگاه‌های خود را در سطح گسترده‌تری ترویج دهند.

در همین راستا، کشور ایران به دلیل موقعیت جغرافیایی منحصر به فرد خود، خودآگاه و ناخودآگاه مورد آماج اقدامات این گروه‌ها قرار گرفته است. این امر زمانی برای ایران خطیر و حیاتی می‌شود که بخش گسترده‌ای از مهم‌ترین اقوام ساکن در منطقه غرب آسیا، یعنی کردها را در کرانه‌های مرزی خود، به مثابه دیگر اقوام در درون خویش جای داده است که در آن سوی مرز و در همسایگی این اقوام، منطقه خودمختار «اقلیم کردستان عراق» و گروه‌های فعال هویت‌جو زیست و فعالیت دارند. در طی سالیان و دهه‌های گذشته، تعدادی از جریان‌های تجزیه‌طلب^۲ گرد،

1. Ethnic nationalism

2. Separatist

برای کسب خودمختاری^۱ یا ایجاد کردستان بزرگ تشکیل شده که در راستای اهدافشان به خشونت متوسل شده‌اند و دامنه این خشونت‌ها حتی به کردهای ساکن در این مناطق نیز سرایت کرده است، به‌طوری که از ترورها و آزار و اذیت این گروه‌های هویت‌جوی تروریستی در امان نمانده‌اند. از مهم‌ترین این گروه‌ها می‌توان پژاک^۲ اشاره کرد که از ابتدای شکل‌گیری تا امروز دست به اقدامات خشونت‌آمیزی با هدف مقابله با حکومت مرکزی و سایر افراد و گروه‌ها زده است.

سؤال پژوهش حاضر این است که پژاک چگونه از مبانی فکری خود برای اقدامات تروریستی بهره می‌برد. فرضیه تحقیق نیز بر این مبنا شکل گرفته که پژاک با اتکا به مؤلفه‌های ناسیونالیسم قومی، به کنش‌های خشونت‌آمیز دست می‌زند. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که پژاک با بهره‌گیری همزمان از مؤلفه‌های ناسیونالیسم قومی و آموزه‌های سوسیالیستی، به‌ویژه از طریق تحریک احساسات هویتی و گفتمان ضدساختار، زمینه‌ساز بروز خشونت و اقدامات تروریستی در مناطق مرزی ایران شده است.

۲. پیشینه پژوهش

آثاری درباره مسئله هویت و ناسیونالیسم قومی وجود دارد که به تعدادی از آن‌ها اشاره می‌شود: پورموسوی و همکاران (۱۳۸۹)، در مقاله‌ای با عنوان «فعالیت‌های تروریستی پژاک و امنیت جمهوری اسلامی ایران»، به گروهک پژاک و تأثیر فعالیت آن بر امنیت ایران پرداخته‌اند. آنان در این پژوهش بر این امر تأکید کرده‌اند که پژاک گروهی تروریستی در منطقه کردنشین است که تحت تأثیر جریان‌های سیاسی و فکری حاکم بر آن، تهدیدی برای امنیت ملی ایران به شمار می‌آید. این گروه با اتکا به فعالیت‌های تروریستی مانند به‌شهادت رساندن نیروهای نظامی، انتظامی و شهروندان، همچنین ارتباط با دولت‌های مخالف جمهوری اسلامی ایران و حمایت از سیاست‌های آنان، فعالیت‌های تبلیغی علیه ایران، قاچاق کالا و انسان، امنیت شمال غرب کشور را تحت تأثیر قرار داده است.

1. Autonomy

2. PJAK

احمدی (۱۴۰۰) در کتابی تحت عنوان *از مرز تا مرز*، به بحث گسترده هویت، قومیت و ناسیونالیسم پرداخته است. در بخشی از کتاب پیرو مباحث هویت و ناسیونالیسم، ذکر شده که اگر هویت‌های قومی موجود در سرزمینی در تضاد و تعارض با هویت ملی یا سایر قومیت‌ها باشد، انسجام اجتماعی، امنیت ملی و یکپارچگی دولت به خطر می‌افتد و در نقطه مقابل، اگر هویت قومی خود را در ذیل هویت کلان ملی تعریف کند، نتیجه آن انسجام و یکپارچگی خواهد بود.

ثواقب و همکاران (۱۳۹۸)، در مقاله‌ای با عنوان «بررسی زمینه‌ها و عوامل شکل‌گیری و سقوط جمهوری کردستان (مهاباد)، ۱۳۲۴ ش / ۱۹۴۶ م»، به نحوه روی کار آمدن یک دولت خودمختار به رهبری قاضی محمد در کردستان پرداخته‌اند. آنان معتقدند که این حرکت‌های گریز از مرکز ریشه در سیاست‌های عصر رضاشاهی دارد که باعث نادیده گرفته شدن مطالبات و حق و حقوق کردها شد. از طرفی اشغال کشور و حمایت محافظه‌کارانه شوروی از آنان، فرصت مناسبی برای اعلام خودمختاری بود.

از مطالعات خارجی نیز به موارد مرتبط اشاره می‌شود. چوی و پیازا^۱ (۲۰۱۶) در نوشتاری به تأثیر رابطه طرد سیاسی و تروریسم قومی^۲ پرداخته‌اند. آنان متذکر می‌شوند که بر اساس مطالعات تجربی، طرد سیاسی گروه‌های اقلیت قومی عامل مهمی برای جنگ داخلی، شورش‌ها و خشونت‌های سیاسی توده‌ای است. همچنین ادعا کرده‌اند که طرد سیاسی باعث ایجاد ناامیدی و نارضایتی سیاسی در بین گروه‌های قومی می‌شود که به روی آوردن به تروریسم می‌انجامد؛ زیرا روابط قومی، امنیت جمعی آن‌ها را افزایش می‌دهد و یک سیستم حمایتی نسبتاً پایدار فراهم می‌کند.

مالک^۳ و همکاران (۲۰۲۱) در پژوهش خود به بحث ناسیونالیسم پرداخته‌اند. آنان معتقدند که قومیت نه تنها منشأ تنوع، بلکه تنش‌های اجتماعی و سیاسی در سراسر جهان بوده است. بیگانگی اجتماعی-اقتصادی و سیاسی و احساس محرومیت باعث قوم‌گرایی می‌شود که خود را به اشکال و مظاهر مختلف از مبارزات مسلحانه گرفته تا جنبش‌های سیاسی نشان می‌دهد. ناکامی در ایجاد یک جامعه پرجنب‌وجوش و کثرت‌گرا با عدالت اجتماعی و اقتصادی، راه را برای نزاع‌های قومی هموار می‌کند که واکنش‌های متفاوتی را از سوی دولت‌های مواجه با منازعات قومی در پی دارد.

1. Choi & Piazza

2. Ethnic Terrorism

3. Malik

هویان^۱ (۲۰۱۳) در مطالعه خود تحت عنوان احزاب سیاسی عمده کرد در ایران، عراق، سوریه و ترکیه، به بررسی نهادها و گروه‌های هویت‌جوی قومی در این کشورها پرداخته است. وی اعتقاد دارد با اینکه کردها در این منطقه جغرافیایی متمرکزند، ولی از لحاظ جغرافیایی متحد نیستند. بر همین اساس، به دنبال هویت قومی خود و نوعی پان‌کردیسم هستند تا عامل اتحاد بیشتر آنان شود. هویان سال ۲۰۰۳ را نقطه عطفی برای تحركات گروه‌های کردی در تشکیل یک دولت خودمختار کردی در شمال عراق می‌داند. او در این اثر به گروه‌ها و احزاب قومی درون هر کشور پرداخته که کومله و پژاک در ایران یکی از آنان هستند.

در تمایز با پژوهش‌های متعددی که تا کنون پیرامون مسئله قومیت، ناسیونالیسم قومی، طرد سیاسی و تروریسم قومی و نیز پژاک در طی سال‌ها و دهه‌های گذشته به رشته تحریر درآمده، پژوهش حاضر در پی بررسی تأثیر نوع قومی ناسیونالیسم به عنوان عامل محرک تروریسم قومی است.

۳. مبانی نظری

۳-۱. ناسیونالیسم قومی

با توجه به تعاریف مختلف و متنوع واژگان در علم سیاست، مفهوم ناسیونالیسم نیز از این قاعده مستثنا نیست. با توجه به چهره ژانوسی ناسیونالیسم و متجلی شدن آن در هرکدام از تعاریف و معانی، پیامدهای مثبت و منفی برای آن متصور است. بدین ترتیب هیچ تنوع قومی فی‌الذاته مذموم و در مقابل، هیچ گونه یکدستی ممدوح نیست؛ زیرا در عین حال که یکدستی و همگونی قومی در بطن یک جامعه می‌تواند از مزایایی برخوردار باشد، تنوع و تکثر نیروهای اجتماعی نیز ممکن است خطراتی را در پی داشته باشد. با توجه به این ملاحظات، ابتدا مفهوم ناسیونالیسم و نقش قومیت به عنوان پشتوانه فکری ناسیونالیسم قومی بررسی و سپس ناسیونالیسم قومی تعریف می‌شود. ناسیونالیسم معادل سیاسی بیماری چندشخصیتی است و تمامی علائم و نشانه‌های آن را دارد. ناسیونالیسم در برهه‌های مختلف، گاه پیشرو و گاه واپس‌گرا، گاه دموکراتیک و گاه اقتدارگرا بوده است. به همین دلیل، شاید بهتر باشد ناسیونالیسم را پدیده سیاسی منسجم ندانیم (هیوود، ۱۳۹۹: ۶۴)؛ اما به طور کلی، ناسیونالیسم جنبشی است که به دنبال آمال اعتلا بخشیدن به منافع ملت است. متقابلاً، این هدف به ایجاد حس وفاداری برای مردمان ذیل این جنبش و ایده منجر می‌شود.

به تعبیر دقیق‌تر و به زعم اندرو وینسنت^۱ (۱۳۸۷: ۳۳۳)، ناسیونالیسم غالباً به‌منزله ایدئولوژی (با شکلی از رفتار) نگریسته می‌شود که از خودآگاهی ملی، هویت قومی یا زبانی، در محورهای اساسی بیان و فعالیت سیاسی استفاده می‌کند.

با توجه به حضور عنصر قوم و قومیت در ذیل ناسیونالیسم، اصطلاح «قوم»^۲ به گروهی از مردمان اطلاق می‌شود که در ادوار تاریخی در سرزمین مشخص سکنی داشته‌اند و این با هم زیستن منجر به برقراری پیوندهای فرهنگی، اقتصادی و خویشاوندی شده است. به‌طوری که قوم یا گروه قومی، برای مردمانی استفاده می‌شود که از خاطرات تاریخی، اسطوره و عناصری از فرهنگ مشترک مانند آداب‌ورسوم، زبان، دین، مذهب، وابستگی و پیوستگی به سرزمین مادری و نیز نسبت به یکدیگر برخوردارند (کریمی، ۱۳۹۶: ۶۴). این سازمان اجتماعی زمانی از حالت طبیعی و اولیه خود خارج می‌شود که برخی از افراد میان خود و دیگران خط گسل بکشند. این جدایی و جداسازی ناشی از تصور وجود تبار مشترک یا فرهنگ مشترک (زبان، هنجارها، ارزش‌ها و...) است. احساس تعلق به یک قوم یا گروه قومی خاص و نیز برتر دیدن خویش و احساس تضییع حق و حقوق خود است که در نتیجه منجر به تلاش برای کسب از دست‌رفته‌ها (فرهنگ یا سرزمین خاص) می‌شود که غایت آن به‌صورت خودمختاری قومی نمایان می‌گردد. بدین ترتیب قومیت و قومیت‌گرایی در چارچوب نهضت‌های ناسیونالیستی جای می‌گیرد (پیغامی خانلار، ۱۳۸۹: ۱۹).

ناسیونالیسم به‌عنوان پدیده‌ای سیاسی-اجتماعی که در قرن ۱۸ و ۱۹ شکل گرفت، می‌تواند همزمان نقش سازنده و مخرب ایفا کند؛ از یک سو، باعث انسجام ملی و هویت‌بخشی به ملت‌ها می‌شود، اما از سوی دیگر، در مواردی که بر قومیت به‌عنوان مبنای مطالبات سیاسی تأکید دارد، مرزهای ملی را محدود به یک گروه خاص می‌کند (احمدی، ۱۴۰۰: ۲۳۶-۲۳۷). بر همین اساس، برخی اندیشمندان ناسیونالیسم قومی را جوهر ناسیونالیسم می‌دانند، در حالی که برخی دیگر آن را صرفاً یکی از جلوه‌های مهم این پدیده تلقی می‌کنند (وینسنت، ۱۳۷۸: ۳۳۴). در شدیدترین حالت، ناسیونالیسم قومی گرایش به جدایی و استقلال‌طلبی دارد که می‌تواند به تقسیم قلمروهای دولتی و اعطای حق تشکیل کشور مستقل به گروه‌های قومی منجر شود. گروه‌های قومی که در پی استقلال سیاسی و تشکیل دولت خود هستند، این هدف را یکی از محورهای اصلی خود در نظر

1. Andrew Vincent

2. Ethno

می‌گیرند. این ایده به‌طور منظم در شعار جوزپه مازینی،^۱ ناسیونالیست قرن نوزدهم ایتالیا، با عبارت «برای هر ملت، یک دولت» بازتاب یافته است (Hislope & Mughan, 2012: 206).

بر این اساس، پیوند مفهوم قومیت و ناسیونالیسم با پیامدهای ناسیونالیسم قومی زمینه‌ساز بحران‌های قومی خواهد بود که این بحران در دو عرصه نمایان می‌شود:

(۱) مبارزات الحاق‌گرایانه که در ذیل آن گروه‌های قومی که در چندین کشور پراکنده‌اند خواهان ایجاد دولتی فراگیر می‌شوند که چتر آن تمامی گروه‌های هم‌ریشه را دربر می‌گیرد. مصداق بارز آن، گروه‌های کرد در چهار کشور ایران، ترکیه، سوریه و عراق است.

(۲) مبارزات جدایی‌طلبانه که در ذیل آن اقوام درون کشور اگر در قدرت و بدنه سیاسی کشور به کار گرفته نشوند، به مبارزات مسالمت‌آمیز و یا غیرمسالمت‌آمیز برای احقاق حقوق خود دست می‌زنند. به‌طور کلی، تأکید و تصریح ناسیونالیسم قومی بر جامعه‌ای است که درون آن متولد شد. تأکید بر این نوع نگاه به ناسیونالیسم، در توصیه یکی از سیاستمداران تاریخ، یعنی اتوفون بیسمارک^۲ دیده می‌شود. جمله «با خون خود بیندیشید» بر اهمیت نگاه قومی، هم‌خونی و خویشاوندی به ملت تأکید دارد. ناسیونالیسم قومی با بسیج جوامع قومی متمایز، فرهنگ بومی و قومی را محترم و ارزشمند می‌کند (ماتیل، ۱۳۸۳؛ ۱۴۱۲).

به عبارتی دیگر، ناسیونالیسم قومی شکلی از معماری فرهنگی-سیاسی بر اساس قومیت است که با هدف تشکیل دولتی یکدست، متحد و همگن قوام می‌یابد. این نوع ناسیونالیسم از لحاظ سرزمینی و مکانی، منشأ مشترک گروه قومی خاصی را بیان می‌کند که آنان را به این سرزمین خاص مرتبط می‌گرداند که به زعم آنان، این مکان برایشان دارای جایگاه محترم و مقدس است. بیت‌المقدس برای یهودیان و کنعان برای قوم یوسف پیامبر مصادیقی از گزاره ذکرشده است که برای اقوام منتسب به خود دارای قداست است و برای رسیدن و تشکیل آن به هر اقدامی مبادرت می‌ورزند.

ناسیونالیسم قومی کارویژه‌های گوناگونی دارد که یکی از آن‌ها خلق احساس هویت برای گروه‌های قومی است که به زایش آمال و آرزوهایی مانند استقلال، وحدت قومی و یا رهایی منجر می‌شود (مقصودی، ۱۳۸۰: ۵۲). با اینکه جنبش‌های قومی یا ملی و کاربرد سیاسی آن محصول دوران مدرن است، جریان‌های قومی پدیده‌ای بسیار قدیمی‌اند و مفهوم قوم که با خصوصیات

1. Giuseppe Mazzini

2. Autophone Bismarck

فرهنگی از قوم دیگر جدا می‌شود مسئله‌ای تاریخی است. فقط ادعای سیاسی قومی برای به دست گرفتن قدرت مسئله‌ای جدید است که با ظهور ناسیونالیسم به عنوان پدیده‌ای اجتماعی-سیاسی همراه است (قادرزاده و شفیع‌نیا، ۱۳۹۵: ۳۷). با وجود این، در جغرافیای کنونی جهان، علی‌رغم اینکه دولت‌های چندقومی بی‌شمارند، بعضاً این تنوع قومی برای کشورها چالش‌برانگیز است و درگیری‌هایی از سوی گروه‌های هویت‌جو مشاهده می‌شود. تنها شش کشور وجود دارد که از نظر قومیتی همگن‌اند؛ کره شمالی، کره جنوبی، لسوتو، الجزایر و مصر، همگی دارای یک گروه قومی هستند که ۹۹ درصد یا بیشتر از کل جمعیت آن‌ها را تشکیل می‌دهد (Hislope & Mughan, 2012: 205). از این حیث، ناسیونالیسم قومی فراتر از یک جنبش هویتی شده و به خشونت سازمان‌یافته تبدیل می‌شود. هنگامی که گروه‌های قومی احساس کنند حقوقشان تضییع شده است و دستیابی به استقلال یا خودمختاری از طریق روش‌های مسالمت‌آمیز ممکن نیست، برخی از آن‌ها به اقدامات خشونت‌آمیز و تروریستی متوسل می‌شوند. این نوع خشونت که تحت عنوان تروریسم قومی شناخته می‌شود، شامل حملات سازمان‌یافته علیه دولت مرکزی یا گروه‌های قومی دیگر با هدف تغییر وضعیت سیاسی و ایجاد سرزمین مستقل قومی است.

۳-۲. تروریسم قومی

به زعم گوک‌آلپ^۱ در کتاب *ناسیونالیسم ترک و تمدن باختر*، مجموعه‌ای از گروه‌های غیررسمی متشکل از قبیله، عشیره، خانواده، تعاونی‌ها، احزاب سیاسی، اصناف و پیروان ادیان و زبان‌های گوناگون، کلیتی تحت عنوان مردم را در یک کشور شکل می‌دهند که آنان را قوانین مدون و رسمی اداره نمی‌کند، بلکه سنت‌ها هدایت‌گر اعمال، رفتار و کنش‌های آنان است (گوک‌آلپ، ۱۳۵۱: ۵). با این حال، اگرچه اکثر جوامع چندقومیتی باثبات و صلح‌آمیز هستند، بسیاری از آن‌ها نوعی تلاطم را در امتداد خطوط گسل قومی خود تجربه می‌کنند. الگوی معمول از سیاست قومی را می‌توان به گونه‌های مختلف به عنوان هم‌زیستی رقابتی، رقابت بین قومی، چندفرهنگی و یا سیاست هویت توصیف کرد. در این شرایط، گروه‌ها بر سر بی‌عدالتی‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی (گذشته و حال) به طور مسالمت‌آمیز یا غیرمسالمت‌آمیز رقابت می‌کنند (Hislope & Mughan, 2012: 205).

1. Ziya Gökalp

مطالعات تجربی طرد سیاسی اقلیت‌های قومی را عامل مهمی در بروز جنگ‌های داخلی، شورش‌ها و خشونت‌های سیاسی توده‌ای می‌دانند. این مطالعات که بر تروریسم داخلی تمرکز دارند، بیان می‌کنند طرد سیاسی باعث شکل‌گیری نارضایتی و احساس ناکامی جمعی در میان گروه‌های قومی می‌شود که به نوبه خود منجر به توسل به خشونت برای تحقق مطالبات می‌گردد. هنگامی که مردم از دولتی که گروه قبیله‌ای، نژادی، مذهبی یا زبانی‌شان را به رسمیت نمی‌شناسد خشمگین می‌شوند، استراتژی رایج این است که به جای پیوستن به یک جنبش شورشی تمام‌عیار، از کنترل دولت از طریق خودمختاری یا نیمه‌خودمختاری خارج شوند. از همین رو، تروریسم به دلیل هزینه کمتر و کارآمدی بیشتر نسبت به جنگ داخلی، برای بسیاری از گروه‌های قومی به ابزاری مناسب‌تر برای پیشبرد مطالبات تبدیل می‌شود (Choi & Piazza, 2016: 37-38).

تروریسم قومی یکی از اشکال مشخص و تأثیرگذار خشونت سیاسی محسوب می‌شود، نوعی از تروریسم که از انگیزه‌های هویتی قومی برای اعمال خشونت علیه دولت یا گروه‌های رقیب استفاده می‌کند. تروریسم قومی را می‌توان استفاده سازمانی یا فردی از خشونت یا تهدید به خشونت علیه غیرنظامیان تعریف کرد که با هدف ایجاد ترس و تأثیرگذاری بر مخاطبان، به نمایندگی از یک گروه قومی صورت می‌گیرد؛ خواه آن گروه از اقدام تروریست حمایت کند یا نه (Boylan, 2014: 2). این مفهوم از این نظر متمایز است که اهداف آن در راستای منافع یک قوم خاص قرار دارد. این نوع گروه‌ها معمولاً بر مبنای عناصر مشترکی مانند تبار و گذشته مشترک، حافظه تاریخی جمعی، فرهنگ همگون، پیوند با سرزمین نیاکان و احساس تعلق به یک هویت گروهی منسجم شکل می‌گیرند.

تروریسم قومی پدیده‌ای تک‌علتی نیست، بلکه حاصل تعامل مجموعه‌ای از عوامل سیاسی، اجتماعی و روان‌شناختی است که در بسترهای خاص تاریخی و ساختاری شکل می‌گیرد. بر اساس یافته‌های پژوهشی، مهم‌ترین عامل در بروز این نوع خشونت، طرد سیاسی و به حاشیه راندن گروه‌های قومی است. زمانی که اقلیت‌های قومی از مشارکت در ساختارهای رسمی قدرت محروم می‌شوند، هویت آن‌ها نادیده گرفته می‌شود و امکان طرح مطالباتشان از مسیرهای قانونی وجود ندارد، احساس نابرابری و ناکامی سیاسی در میان اعضای گروه افزایش می‌یابد. این وضعیت، به‌ویژه در شرایطی که با تبعیض ساختاری همراه باشد، می‌تواند زمینه‌ساز شکل‌گیری رفتارهای خشونت‌آمیز شود. در کنار این، رقابت میان نخبگان قومی برای کسب مشروعیت و رهبری

درون‌گروهی نیز نقش مهمی ایفا می‌کند. در چنین رقابتی، برخی نخبگان برای جلب حمایت قوم خود، به اتخاذ مواضع افراطی و حتی توسل به خشونت روی می‌آورند. این پدیده که در ادبیات نظری با عنوان «افراط‌گرایی رقابتی» شناخته می‌شود یکی از سازوکارهای کلیدی در تشدید خشونت قومی به شمار می‌آید (Boylan, 2014: 5-7).

بسیاری از درگیری‌ها و تنش‌های موجود در جهان ریشه در تعارضات قومی دارد. در نقاط مختلف جهان نمونه‌های متعددی از این نوع منازعات دیده می‌شود؛ از جمله مطالبات خودمختاری کردها در ایران، ترکیه، عراق و سوریه که با انحلال پ.ک.ک. تا حدی فروکش کرد، درگیری‌های خشونت‌آمیز در کوزوو، جنبش‌های استقلال‌طلبانه در ایرلند در برابر انگلستان، تلاش‌های جدایی‌طلبانه باسک‌ها در اسپانیا و همچنین جریان‌های تجزیه‌طلب در بلژیک (مناطق فلاندر). این موارد نشانگر گسترده‌گی و پیچیدگی اختلافات قومی در سطح جهانی است (طالشی، ۱۴۰۲: ۴۳).

۳-۲-۱. ترکیب و کاربست

ناسیونالیسم قومی، با تأکید بر هویت مشترک فرهنگی، زبانی و تاریخی، بستر شکل‌گیری گفتمان‌هایی را فراهم می‌کند که گروه‌هایی مانند پژاک در آن‌ها خود را نماینده مطالبات قومی می‌دانند. در شرایطی که گروه‌های قومی احساس تبعیض یا طرد سیاسی و اجتماعی کنند، این ناسیونالیسم می‌تواند به شکل‌های افراطی بروز یابد و زمینه‌ساز کنش‌هایی چون تروریسم قومی شود. تروریسم قومی زمانی رخ می‌دهد که گروه‌هایی به نام یک قوم خاص، از خشونت به عنوان ابزار دستیابی به اهداف سیاسی و اجتماعی بهره می‌گیرند. پژاک، با تکیه بر مفهوم محرومیت و هویت سرکوب‌شده کردی، ناسیونالیسم قومی را برای بسیج نیرو و مشروعیت‌بخشی به اقدامات خود به کار می‌گیرد. این گروه، از طریق بازنمایی هویت قومی کرد، گفتمانی مطالبه‌گر در زمینه‌هایی چون خودمختاری و حقوق فرهنگی ایجاد می‌کند. به همین ترتیب، نظریه تروریسم قومی نیز به درک بهتر رفتارهای رادیکال این گروه کمک می‌کند. در مجموع، پیوند نظری این دو مفهوم، امکان تبیین چرایی و چگونگی کنش سیاسی پژاک به عنوان یک بازیگر غیردولتی قومی را فراهم می‌سازد.

۴. سابقه فعالیت‌های جدایی‌طلبانه در منطقه کردنشین ایران

کردها که به بزرگ‌ترین قوم بی‌سرزمین اشتها دارند، از لحاظ محدوده و گستره جغرافیایی، در مناطقی ساکن‌اند که بر اساس معیار فرهنگی، کرد نامیده می‌شوند. بر این اساس، جغرافیای کردنشین ایران مناطقی‌اند که در کتب کهن به آن‌ها اردلان، مکرری و کرمانشاه می‌گفتند. این مناطق امروز بخش‌هایی از آذربایجان غربی، کردستان و کرمانشاه را دربر می‌گیرد (شیخ عطار، ۱۳۸۲: ۳۵-۳۶). کردستان برای اولین بار به دست صفویان و عثمانی‌ها به دو بخش تقسیم شد. جنگ چالدران (۹۲۰ ق / ۱۵۱۴ م) نقطه عطفی در این تقسیم بود که نه تنها بر معادلات سیاسی منطقه تأثیر گذاشت، بلکه زمینه‌ساز جدایی بخش‌های وسیعی از مناطق کردنشین از ایران شد. در سال‌های آغازین حکومت شاه اسماعیل، با وجود تمایل سنتی بسیاری از قبایل کرد به تعامل با دولت‌های ایرانی، سیاست‌های مذهبی سخت‌گیرانه صفویان و بی‌توجهی به مطالبات امرای کرد، نارضایتی‌هایی در میان آن‌ها ایجاد کرد. در مقابل، دولت عثمانی با بهره‌گیری از گفتمان اهل سنت، وعده استقلال داخلی و حمایت نظامی، توانست حمایت طیفی از امارت‌های کردی را جلب کند. این تغییر جهت سیاسی، به‌ویژه پس از نبرد چالدران، موجب شد بخشی از مناطق کردنشین در مدار نفوذ عثمانی قرار گیرد. این تقسیم که در دهه‌های بعد با تثبیت مرزهای سیاسی به شکلی پایدار ادامه یافت، پیامدهای عمیقی بر ساختار قومی و سیاسی منطقه گذاشت و تا امروز قابل مشاهده است (مفاخری و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۹۲-۲۹۶).

نخستین نتیجه جنگ چالدران جدا شدن مناطق کردستان باختری شامل کردستان ترکیه، کردستان عراق و کردستان سوریه کنونی از ایران بود. مناطق دیگری شامل آذربایجان و تمام کردستان تا همدان نیز در جریان این جنگ از ایران جدا شد و به دست عثمانی افتاد، اما چند سال بعد شاه عباس صفوی توانست بخشی از مناطق کردستان را با جنگ پس بگیرد (دنیای اقتصاد، ۱۳۹۳). سپس در دوره‌های بعدی، به‌ویژه تحت تأثیر مداخلات قدرت‌های استعماری، کردستان به چهار بخش تقسیم شد (بایک، ۲۰۰۶: ۲۱).

پیرو این گزاره، سابقه تحركات استقلال‌طلبانه و خودمختاری در درون خاک ایران، همواره به یک دلیل و عنصر درونی متکی نبود، بلکه کشورهای توطئه‌گر با دادن وعده‌های چرب و شیرین، آنان را به این نوع تفكرات هدایت می‌کردند. خاصه، این گزاره را می‌توان به تحركات جدایی‌طلبانه دهه ۲۰ شمسی در منطقه غرب کشور تعمیم داد. بر همین اساس، می‌توان گفت که

سقوط امپراتوری عثمانی در غرب باعث رشد تفکرات ناسیونالیستی شد، و از طرفی موج استقلال‌خواهی ترک‌ها و اعراب بعد از جنگ جهانی اول، حاکی از رویش گرایش‌های ملی‌گرایانه بود. شرایط سیاسی و اجتماعی مناطق کردنشین در پایان قرن ۱۹ و اوایل قرن ۲۰ متأثر از چنین فضایی بوده است. و به‌نوعی احساسات و هویت مشترک را - که در بین کردهای ایران و کردهای ترکیه، سوریه و عراق وجود داشت - و نیز حساسیت به سرنوشت همتایان خود در سراسر نقاط دیگر را برمی‌انگیخت. همین عامل بر وضعیت کردهای درون ایران تأثیر می‌گذاشت. فارغ از تأثیرات تحولات بین‌المللی بر اوضاع ایران در دهه ۲۰ شمسی، شرایط درونی کشور نیز جنبش مه‌آباد را تشدید می‌کرد. عقب‌ماندگی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، احساس محرومیت مضاعف در بین نخبگان قومی و سرایت آن به گروه‌های اجتماعی محلی و تکیه بر همبستگی قومی، خطرناک‌ترین زمینه‌های داخلی بحران در این منطقه را تشکیل می‌دادند (صادقی و حسینی، ۱۳۹۴: ۲۹-۳۰).

حزب دموکرات کردستان با همراهی دولت باکو و شخص میرجعفر باقراف^۱ تحت زعامت قاضی محمد در سال ۱۳۲۴ تشکیل شد. آنان با حمایت روس‌ها و با انجام سلسله‌ای از خشونت‌ها و پیش‌روی‌ها، به دادگستری مه‌آباد حمله کردند و با برافراشتن پرچمی که عبارت بود از «سه نوار افقی به رنگ‌های سبز و سفید و سرخ با نقش خورشیدی به رنگ زرد در احاطه دو خوشه گندم، بر فراز عمارت دولتی مه‌آباد و اشنویه و نقده» به‌عنوان پرچم جمهوری برافراشتند و در روز دوم بهمن‌ماه ۱۳۲۴ قاضی محمد، در حالی که به شیوه نظامیان شوروی لباس پوشید و دستار مخصوص روحانیت بر سر داشت، در میدان شهر مه‌آباد تأسیس جمهوری مه‌آباد را اعلام کرد و خود نیز رئیس‌جمهور شد (نادری، ۱۳۹۷: ۸۴-۸۶). جمهوری مه‌آباد نقش محوری در گفتمان و تاریخ‌نگاری ناسیونالیستی کرد دارد؛ زیرا اغلب به‌عنوان تنها نمونه از خودمختاری کردها در طول قرن بیستم به تصویر کشیده می‌شود (Tezcür, 2018: 3).

اما این تحرکات جدایی‌طلبانه محدود به دهه ۲۰ و دوران شاهنشاهی نبود. در واپسین ایام انقلاب نیز مجدد آتش زیر خاکستر زبانه کشید. یکی دیگر از حوادثی که در صفحه تاریخ ایران رقم خورد، غائله کردستان بود. این رویداد که در سیر مجموع حوادث پس از پیروزی انقلاب ایران رخ داد، با آنکه مانند حادثه گنبد کاووس چریک‌های فدایی خلق در آن نقش مهمی داشتند،

۱. رئیس‌جمهور جمهوری آذربایجان بین سال‌های ۱۹۳۲ تا ۱۹۵۳

اما بستر و عرصه‌ای که آنان توانستند در درون آن بذر نارضایتی و مخالفت با حکومت مرکزی و در نتیجه خودمختاری را مطرح کنند، قومیت بود؛ به‌نوعی استفاده ابزاری از قومیت‌ها صورت پذیرفت. آتش غائله کردستان، علی‌رغم اینکه توسط گروه‌های مارکسیستی روشن شد، توانست با استفاده از احساسات قوم‌گرایانه کردی این اتفاقات را تا سرحد تجزیه‌طلبی و خودمختاری پیش برد و علی‌رغم چندین دور مذاکرات حکومت مرکزی با این گروه‌های تجزیه‌طلب، با حمله گسترده نیروهای انقلاب و سرکوب این گروه‌ها، به‌طور موقت به محاق رفت. تنها دو روز پس از پیروزی انقلاب اسلامی، حزب دموکرات کردستان به‌عنوان یکی از مهم‌ترین بازیگران این واقعه، ادعای خودمختاری و در راستای عملی کردن این اندیشه، در همان روزهای ابتدایی پیروزی انقلاب، به مراکز، پایگاه‌ها و سازمان‌های دولتی و نظامی حمله کرد. در همین راستا از سوی پایتخت هیئت‌های مذاکره‌کننده برای خاموش کردن آتش این حوادث به مناطق درگیر اعزام شدند؛ اما بر اساس قطعنامه‌ای که توسط گروه‌های ناراضی (مثل کومله و دموکرات) قرائت شد، آنان خواهان خودمختاری کردستان بودند و بعد از کش‌وقوس‌های بسیار، این حوادث با درگیری مسلحانه نیروهای دولتی و گروه‌های مخالف به پایان رسید و غائله کردستان فرونشست (مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۹۷).

۵. پژاک: خاستگاه، مبانی فکری و فعالیت‌ها

به‌زعم اسنایدر^۱ (۱۳۹۶: ۱۷) در کتاب *امنیت و راهبرد در جهان معاصر*، دولت‌ها از جمله بازیگران اصلی نظام بین‌الملل هستند و این امر به‌دلیل سلطه آنان بر قسمت اصلی قدرت و تجهیزات نظامی است. اما نظام بین‌الملل فقط محدود به این بازیگر قدرتمند نیست، بلکه بخش دیگری از بازیگران مانند جنبش‌های آزادی‌بخش، جدایی‌طلبان و تروریست‌ها را شامل می‌شود. درباره قدرت فائقه دولت‌ها نسبت به سایرین تردیدی نیست، اما در قرن حاضر این بازیگران غیردولتی هستند که یا برای کنترل کل یا بخشی از کشورها تلاش می‌کنند و یا برای تأسیس کشوری جدید و نوپا.

بر همین اساس، برای پی بردن به چپستی، هویت و اهداف این بازیگران غیردولتی و گروه‌ها، شایسته است به نحوه زایش و پیدایش آنان توجه داشت. به عبارت دیگر، برای پی بردن و شناختن پدیده‌ها، باید به مراحل آغاز آن رجوع کرد؛ زیرا بدون توجه به این گزاره، نمی‌توان به شناخت آنان و در مواقع مقتضی به مقابله با (موارد مخاطره‌آمیز) آن‌ها پرداخت. بدین ترتیب شایسته است

1. Snyder

که برای شناخت عمیق‌تر پژاک، به شناخت حزبی پیردازیم که پژاک تحت تأثیر آن رشد و نمود یافته است.

۵-۱. پ.ک.ک. (حزب کارگران کردستان)^۱

خاستگاه مسئله کردها به شکست امپراتوری عثمانی در سال ۱۹۱۸ برمی‌گردد. از آنجایی که ناسیونالیسم تازه کردی نتوانست قدرت کافی ایجاد کند، کردهای قومی در نهایت به‌عنوان اقلیت‌های به حاشیه رانده‌شده در سیستم دولت-ملت تازه در حال ظهور در خاورمیانه تبدیل شدند (Tezcür, 2018: 1). برای جبران پیامدهای این ملی‌گرایی شکست‌خورده، گروه‌هایی تشکیل شد که تا امروز امنیت سیاسی و قومی کشورهای غرب آسیا را با چالش خودمختاری و تجزیه‌طلبی مواجه کرده‌اند. برخی از آنان از درون کشور خاص مانند ترکیه رشد یافتند، مانند پ.ک.ک. که به تکثیر شعبات خود پرداختند.

ریشه فکری و آبخور پژاک خارج از مرزهای ایران و آن‌هم از درون حزبی به نام پ.ک.ک. است. پ.ک.ک. یا حزب کارگران کردستان سازمانی با تفکرات مارکسیستی-لنینیستی است که در دهه ۷۰ میلادی تحت رهبری عبدالله اوجالان^۲ تأسیس شد و به دنبال توسعه و ایجاد یک دولت مستقل کردی در استان‌های شرق و جنوب شرق ترکیه و برخی مناطق در عراق ایران و سوریه بود. این سازمان توسط دادگاه‌های ملی و دادگاه عالی استیناف ترکیه و همچنین دادگاه حقوق بشر اروپا به‌عنوان سازمانی تروریستی اعلام شده است. با اینکه اصول کاری و عقیدتی پ.ک.ک. مبتنی بر ایدئولوژی مارکسیستی-لنینیستی و چپ بود، هویت طلبی پان‌کردی از همان ابتدا همواره در ایدئولوژی آن قوی بوده است. هدف آن آزادی کردها در ترکیه و ایجاد یک کشور مستقل بر اساس این اصول بود: ایجاد کردستان مستقل در مرزهای جغرافیایی عراق، سوریه، ایران و ترکیه (Sahin & Irdem, 2017: 23-24).

به عبارت دیگر، پ.ک.ک. از بدو تأسیس در دهه ۷۰ میلادی، بر اصول سوسیالیسم انقلابی، برابری طبقاتی، مشارکت زنان و نفی ساختارهای اقتدارگرایانه تأکید داشته است. پژاک نیز با تأسی از همین مبانی، گفتمان خود را بر بنیان‌های چپ‌گرایی، عدالت اجتماعی، فمینیسم و مشارکت مردمی بنا نهاده است. اهدافی چون تشکیل جبهه کارگری، سازمان‌دهی توده‌ها از طریق

1. Kurdistan Workers' Party

2. Abdullah Ojlan

شوراهای مردمی، ایجاد ارتش خلق و تأکید بر دموکراسی مستقیم در دستور کار این گروه قرار دارد (شادمانی، ۱۳۹۱: ۶۴-۶۵). از این منظر، پژاک را نمی‌توان صرفاً یک گروه ناسیونالیستی قلمداد کرد، بلکه باید آن را نماینده جریانی دانست که در بستر خاورمیانه معاصر، ترکیبی از گرایش‌های هویت‌محور و ایدئولوژیک را دنبال می‌کند، جریانی که کنش‌های خشونت‌آمیزش نتیجه تعامل میان مبارزه طبقاتی و گرایش‌های پان‌کردیستی است.

۵-۲. پژاک

گروه تروریستی پژاک در سال ۱۳۸۲ با زعامت عبدالرحمن حاجی‌احمدی تأسیس شد و در طی دو تا سه سال بعد از تشکیل، فعالیت‌های تروریستی خود را در قالب تحرکات و اقدامات مسلحانه آغاز کرد (عراقی و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۹). همان‌طور که در گزاره‌های پیشین ذکر شد، فروپاشی امپراتوری عثمانی و تقسیم کردها بین چندین کشور، پایه‌گذار بحرانی شده که تا امروز ادامه دارد و موجبات تنش‌ها و درگیری‌های متعددی میان کشورهای درگیر از یک سو، و گروه‌های تروریستی مانند پژاک با حکومت مرکزی از سوی دیگر را فراهم کرده است. از طرفی پیامدهای ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ و عملیات در عراق که در سال ۲۰۰۳ آغاز شد، تا حدودی دولت کردی را در سال ۱۹۹۲ در شمال عراق تأسیس و قانونی نمود و متعاقب این عمل، ناسیونالیسم کردی وارد دور جدید شد؛ از این حیث که هویت کردی برای اولین بار توسط جهان به رسمیت شناخته خواهد شد (Donmez, 2007).

پژاک از این گروه‌هاست که درون ایران به اقدامات خصمانه و خرابکارانه مبادرت می‌ورزد. این گروه دارای پایگاه‌های نظامی و اردوگاه‌های آموزشی در منطقه قندیل، هم‌مرز با ایران، عراق و ترکیه است و حدود ۳۰۰۰ جنگجوی مسلح دارد. نیمی از نیروهای پژاک را زنان تشکیل می‌دهند و به حقوق زنان در کردستان و سراسر جهان پایبندند. این گروه بلافاصله پس از تأسیس خود سلاح به دست گرفت و از آن زمان تا کنون ایران را به چالش کشیده است. در سال ۱۳۹۰ درگیری‌های شدیدی بین پژاک و سپاه پاسداران ایران در گرفت که با آتش‌بس در سال ۲۰۱۱ پایان یافت. به نظر می‌رسد هدف پژاک ایجاد واحدهای منطقه‌ای نیمه‌خودمختار یا ایالت‌های کرد در ایران، ترکیه و سوریه، تابع دولت اقلیم کردستان (KRG) در عراق است. با وجود این، در حال حاضر مأموریت اصلی آن‌ها سیاسی است؛ یعنی به دنبال انتشار پیام خود در سراسر اقلیم کردستان

ایران و تضعیف قبیله‌گرایی و سیاست سنتی و همچنین دامن زدن به ناسیونالیسم کردی است. پژاک توسط امیر کریمی و پیمان ویان رهبری می‌شود و دارای ارگان‌ها و شاخه‌های مختلفی مانند شاخه مسلح (HRK)، شاخه زنان، و جوانان است. پژاک همچنین یکی از اعضای کنگره ملی کردستان (KNK) مستقر در بروکسل است (Hevian, 2013: 95-97).

چنین گروه‌های قومی که جدایی یا خروج یک‌جانبه یک گروه قومی و قلمرو تحت کنترل آن را از دولت دنبال می‌کنند، معمولاً استراتژی نظامی را انتخاب می‌کنند؛ زیرا هیچ دولتی در هیچ کجای جهان با خوشحالی سرزمینی را واگذار نمی‌کند. انجام این کار به معنای از دست دادن یک ویژگی اساسی دولت است (Hislope & Mughan, 2012: 227). بر همین اساس، از زمان اعلام حیات این گروه و اعلام دشمنی با جمهوری اسلامی ایران، شاهد درگیری‌های گاه و بیگاه نیروهای نظامی ایران و این گروه تروریستی هستیم.

اسناد افشاشده توسط ویکی‌لیکس^۱ در سال ۲۰۱۰، حاکی از آن بود که مایر داگان،^۲ رئیس موساد اسرائیل، می‌خواست از کردها و اقلیت‌های قومی برای سرنگونی حکومت ایران استفاده کند. رئیس سازمان جاسوسی آمریکا به یک مقام آمریکایی گفت: هدف سرویس جاسوسی اسرائیل ایجاد یک ایران ضعیف و تقسیم‌شده، مشابه وضعیت عراق بود؛ جایی که کردها دولت خودمختار خود را دارند. پژاک یک گروه ناسیونالیست کرد ستیزه‌جوی مستقر در شمال عراق، حملاتی را علیه نیروهای ایرانی در استان کردستان ایران (شرق کردستان) و سایر مناطق کردنشین انجام می‌دهد (Abed, 2017). همان‌طور که بیان شد، با فروپاشی امپراتوری عثمانی و متعاقب آن، در پیمان سور^۳ مقرر شد که کردها به خودمختاری دست یابند؛ اما با عملی نشدن این پیمان، بستر شکاف میان کردها و دولت‌های مرکزی فراهم آمد. به عبارت دیگر، جریان قومی-کردی متأثر از این پیمان از تحولاتی بود که از کردستان عراق و ترکیه به کردستان ایران وارد شد و گروه‌هایی مانند پژاک مصداق بارز این جریانات هستند (قاسمی حیدری و همکاران، ۱۳۹۹: ۹۴).

1. WikiLeaks

2. Meyer Dagan

۳. Treaty of Sèvres: معاهده‌ای که در ۱۰ آگوست ۱۹۲۰ بین امپراتوری عثمانی (که در جنگ جهانی اول در کنار امپراتوری آلمان و امپراتوری اتریش-مجارستان وارد جنگ شده بود) و نیروهای پیروز متفقین (روسیه، بریتانیا و فرانسه) امضا شد.

۵-۳. ناسیونالیسم قومی، بستر فکری پژاک

تکثر قومی از مؤلفه‌های اجتماعی و فرهنگی کشور ایران است و با اتکا به همین عامل، گروه‌های معارض و هویت‌جوی قومی علیه تمامیت ارضی ایران به اقدامات متعددی دست می‌زنند. در واقع، علی‌رغم وجود مشکلات عدیده اجتماعی و اقتصادی، بستر قومیت و شکل‌گیری شکاف ناشی از این عامل مهم‌ترین عامل استناد و استمداد گروه‌های پان‌گراست. با استناد به این گزاره، در جمهوری اسلامی ایران نیز وجود قومیت کرد در غرب کشور با گسست‌های دینی-مذهبی، اقتصادی و متأثر از تحریکات خارجی می‌تواند خطرآفرین باشد.

اندیشه ناسیونالیستی کردی در منطقه خاورمیانه ریشه در قرن‌ها مبارزه برای حفظ هویت قومی و سیاسی دارد. این تحولات را می‌توان به دو بازه زمانی مجزا تقسیم کرد: نخست، قیام‌هایی که در قرن ۱۸ و اوایل قرن ۱۹ شکل گرفت. دوم، خیزش‌هایی که از نیمه قرن ۱۹ به بعد ظهور کرد. اگرچه حرکت‌های اولیه عمدتاً در واکنش به سلطه حکومت مرکزی عثمانی و با هدف گریز از آن صورت گرفت، اما به‌وضوح فاقد انگیزه‌های ناسیونالیستی بود. بیشتر این قیام‌ها در مناطق کردنشین عراق امروز رخ داد که نمونه‌های آن عبارت است از: شورش بدربگ در سال ۱۷۱۶ علیه دولت بغداد که در نهایت با کشته شدن او پایان یافت؛ قیام عبدالرحمان پاشا در سال ۱۷۸۸ علیه والی بغداد که به‌دلیل همکاری برادرش با دشمن شکست خورد؛ شورش محمد پاشای رواندوز در سال ۱۸۳۰ که در شمال عراق رخ داد و منجر به تسلط او بر آن منطقه شد. با اینکه شورش او کمتر متوجه عثمانی‌ها بود و بیشتر بر رقابت‌های محلی تمرکز داشت، اما دهه‌های پایانی قرن ۱۹، همزمان با ظهور اولین نشانه‌های ناسیونالیسم کردی، مسیر جدیدی گشود. از دلایل این تحول می‌توان به تأثیرات موج ملی‌گرایی میان اقوام همسایه همچون فارس‌ها، ترک‌ها و عرب‌ها و نیز از بین رفتن امارات کرد اشاره کرد. این تغییرات باعث از دست رفتن امتیازهای گروه‌هایی از کردها شد و زمینه شکل‌گیری نخستین جنبش با ماهیتی نسبتاً ملی‌گرایانه، یعنی شورش بدرخان پاشا را فراهم آورد که در واکنش به شکست ارتش عثمانی از نیروهای حاکم مصر، در پی وحدت قبایل و ایجاد حکومتی مستقل برای کردها بود. همچنین از دیگر قیام‌های بعد از بدرخان، می‌توان به قیام یزدان شیر، برادرزاده بدرخان، و قیام شیخ عبدالله نه‌ری اشاره کرد (شیخ عطار، ۱۳۸۲: ۶۹-۷۰). به‌طور کلی، این روند پایه‌گذار شکل‌گیری هویتی نوین و آگاهی سیاسی میان کردها شد که در دهه‌های بعد زمینه‌ساز جنبش‌های ناسیونالیستی سازمان‌یافته‌تری همچون قیام شیخ محمود برزنجی و جنبش بارزانی‌ها گردید.

در پرتو مباحث پیشین، بررسی تمایز مفهومی و عملکردی میان ناسیونالیسم کردی و گفتمان پان‌کردیسم، برای درک صحیح‌تر جهت‌گیری سیاسی گروه‌هایی چون پژاک، ضروری به نظر می‌رسد. در این میان، تمایز میان ناسیونالیسم کردی و پان‌کردیسم از منظر مفهومی و سیاسی، در تحلیل رفتار گروه‌هایی مانند پژاک اهمیت به‌سزایی دارد. ناسیونالیسم کردی، به‌ویژه در بستر تحولات قرن بیستم، عمدتاً در چارچوب مرزهای ملی و با هدف حفظ هویت، زبان، فرهنگ و حقوق سیاسی کردها مطرح شده است. این گفتمان، به‌ویژه در ایران، در واکنش به گسترش ناسیونالیسم مدرن ایرانی شکل گرفته و بیشتر در قالب احزاب کردی و جنبش‌های فرهنگی-سیاسی درون‌مرزی فعالیت کرده است (رضایی و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۴۶). در مقابل، پان‌کردیسم ایدئولوژی وحدت‌طلب و فراملی است که با تأکید بر اشتراکات نژادی، زبانی، فرهنگی و تاریخی میان کردزبانان، خواهان اتحاد سیاسی تمامی مناطق کردنشین در کشورهای ایران، ترکیه، عراق و سوریه در قالب یک ملت واحد و تشکیل دولتی مستقل به نام «کردستان بزرگ» است (دعاگویان، ۱۳۹۷: ۵۷). این گفتمان، مشابه دیگر جنبش‌های پان‌ملی‌گرایانه مانند پان‌ترکیسم و پان‌عربیسم، اغلب با گرایش‌های تجزیه‌طلبانه و بازتعریف مرزهای جغرافیایی همراه است.

از این منظر، رفتار پژاک را می‌توان بیش از آنکه در چارچوب ناسیونالیسم کردی تفسیر کرد، در امتداد گفتمان پان‌کردیسم تحلیل نمود. این گروه با تأکید بر اتحاد کردهای منطقه و تشکیل فدراسیون دموکراتیک خاورمیانه، عملاً به‌دنبال بازتعریف مرزهای سیاسی موجود است. پیوندهای ایدئولوژیک، سازمانی و تسلیحاتی پژاک با پ.ک.ک، که خود حامل مؤلفه‌های پان‌کردیستی است، این برداشت را تقویت می‌کند؛ به‌ویژه آنکه پژاک در ادبیات سیاسی خود از مفاهیمی چون «ملت دموکراتیک کرد» و «همبستگی فرامرزی» بهره می‌گیرد که با گفتمان ناسیونالیسم درون‌مرزی تفاوت بنیادین دارد. بر همین اساس، در اندیشه پژاک و سلفشان، پ.ک.ک، تشکیل دولت کرد مدنظر است که این ایده متناقض است؛ زیرا از یک سو به‌دنبال نوعی خودمختاری هستند و از سوی دیگر دعوت به مبارزه برای دستیابی به کردستان بزرگ می‌کنند (پورموسوی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۲۵). از همین‌رو، برای درک دقیق‌تر زمینه‌های نظری شکل‌گیری پان‌کردیسم و نقش آن در رفتار گروه‌هایی مانند پژاک، بررسی مؤلفه‌های بنیادین ناسیونالیسم قومی ضروری به نظر می‌رسد.

یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های ناسیونالیسم قومی عنصر جدایی‌خواهی است. مفهوم جدایی‌طلبی تقاضای انفصال و جدایی یک قبیله، دین، نژاد یا جنسیت از گروه بزرگ‌تر است. به‌زعم کورنل،^۱ درخواست برای خودمختاری و جدایی، عامل اصلی هر بسیج قومی به‌شمار می‌آید. این پدیده در میان گروه‌های قومی ساکن در یک ناحیه جغرافیایی مشخص تحت حاکمیت دولت‌های چندقومیتی، با وضوح بیشتری قابل‌مشاهده است و بنابر شرایط محیطی، ممکن است به شکل خودمختاری یا استقلال کامل بروز یابد (آزادی، ۱۳۹۷: ۳۴). این اصل را می‌توان به هویت‌طلبی کردی نیز تعمیم داد، به‌طوری که نخستین نمود آن را می‌توان در تشکیل جمهوری مهاباد دید؛ واقعه‌ای که گفتمان استقلال‌طلبانه را در لایه‌های زیرین جامعه کردستان ایران نهادینه کرد و بعدتر گروه‌های فعال این مناطق از همان لایه‌ها در راستای اهداف سیاسی خود بهره گرفتند (قادرزاده و محمدزاده، ۱۳۹۷: ۲۱).

در چنین بستری، گفتمان پان‌کردیسم فراتر از ناسیونالیسم درون‌مرزی، با تأکید بر زبان، نژاد، هویت و سرزمین مشترک، به‌دنبال وحدت سیاسی و فرهنگی کردهای چهار کشور است. این گفتمان، به‌ویژه پس از تشکیل اقلیم کردستان عراق، نمود عملی پیدا کرد؛ اقلیمی که موجب تقویت احساس وحدت قومی و شکل‌گیری هویت فراملی در میان کردهای خاورمیانه شد. بر همین مبنا، بسیاری از اقوام درون کشورهای چندقومیتی بر این باورند که حقوق قومی، فرهنگی و سیاسی‌شان توسط گروه اکثریت حاکم نادیده گرفته می‌شود (طالشی و همکاران، ۱۴۰۳: ۳۴).

یکی دیگر از کارویژه‌های محوری در پان‌کردیسم بازیابی هویت قومی بر پایه احساس «دورافتادگی» و تلاش برای وحدت است. به عقیده تاجفل،^۲ هویت قومی حاصل حس تعلق به گروه قومی خویش است که باعث مرزبندی اجتماعی در جامعه پیرامون می‌شود. شکاف فرهنگی در کشورهای چندقومیتی معمولاً با سلطه یک قوم خاص بر دستگاه حاکمیت همراه است و این امر، در کنار تفاوت‌های ساختاری در توسعه منطقه‌ای، زمینه‌ساز شکل‌گیری و تداوم هویت متمایز اقوام می‌شود (عزتی و احمدی سیلوه، ۱۳۸۹: ۱۸-۲۱). بنابراین، احساس محرومیت موجب گرایش به تشکیل ساختارهای سیاسی جدیدی می‌شود که مردمان آن از حیث قومی-نژادی قرابت دارند. چنین مفهومی باعث می‌شود افراد احساس تعلق و هویت جمعی قوی‌تری داشته باشند و در برابر احساس انزوا یا بیگانگی، به همبستگی قومی پناه بیاورند.

1. Cornell

2. Tajfel

در تحلیل روند بازتعریف هویت قومی در قالب گفتمان پان‌کردیسم، می‌توان از دیدگاه نظریه‌پردازانی مانند بندیکت اندرسون^۱ و کارلتون هیز^۲ بهره گرفت. آنان معتقدند ناسیونالیسم نقشی اساسی در خلق ملت‌هایی ایفا می‌کند که پیش‌تر فاقد انسجام فرهنگی یا پیوند سیاسی متمرکز بوده‌اند. اندرسون در نظریه معروف خود، ملت‌ها را «جوامع تصویری» می‌نامد که از طریق رسانه، زبان مشترک و حافظه تاریخی شکل می‌گیرند، هیز هم بر عنصر احساس تعلق به ملیتی واحد تأکید می‌ورزد که مبتنی بر فرهنگ و زبان مشترک است (اوزکریملی، ۱۳۸۳: ۵۳-۵۷). با توجه به این نظریه‌ها، می‌توان ظهور پان‌کردیسم را نیز نوعی بازآفرینی از ملت خیالی کرد دانست. گفتمانی که به‌ویژه از دهه‌های پایانی قرن نوزدهم توسط شرق‌شناسانی چون مینورسکی^۳ تئوریزه شد و بر مؤلفه‌هایی چون زبان کردی، نژاد مشترک، سرزمین تاریخی و خاطره قیام‌ها و پیمان‌هایی مانند «سور» استوار است (مشرق‌نیوز، ۱۳۹۳).

در این راستا، کشور ترکیه ایدئولوژی پ.ک.ک را نمونه‌ای از ناسیونالیسم قومی جدایی طلب معرفی می‌کند که از زمان تشکیل تا کنون تغییر ماهوی نیافته است. پ.ک.ک. و گروه‌های منشعب از آن همچنان به آرمان‌های جدایی طلبانه خود ادامه داده‌اند، اما با بازنمایی مفاهیم خود در زبانی جدید، در پی کسب مشروعیت بین‌المللی بوده‌اند (Palmer & Holtz, 2023).

بر همین مبنا، پژاک نیز که شاخه‌ای از پ.ک.ک. در ایران شناخته می‌شود، اهدافی فراتر از مرزهای ملی جمهوری اسلامی ایران دارد. استفاده این گروه از مفاهیمی چون «اتحاد دموکراتیک کردها» و «فدراسیون دموکراتیک خاورمیانه» بیانگر نوعی گفتمان هم‌گرای فراملی است که در لایه‌های زیرین خود، اهداف تجزیه طلبانه را دنبال می‌کند (ایرانی، ۱۳۹۲: ۶۱-۶۲).

ظهور پژاک به عنوان نیرویی سکولار در میان گروه‌های کرد ایرانی، به‌ویژه پس از دستگیری عبدالله اوجالان در سال ۱۹۹۹، نقطه عطفی در تقویت احساس همبستگی پان‌کردی میان کردهای ایران بود. در آن زمان، تظاهراتی گسترده در شهرهای کردنشین ایران در حمایت از اوجالان برگزار شد. پ.ک.ک. که از اوایل دهه ۱۹۹۰ میان کردهای ایران عضوگیری کرده بود، نقش کلیدی در راه‌اندازی این اعتراضات ایفا کرد (Tezcür, 2018: 8-10). بعدها، برگزاری جشن‌های مردمی در شهرهایی مانند بانه، مه‌باد و سنندج در زمان همه‌پرسی استقلال کردستان عراق نیز نشان از نفوذ پان‌کردیسم در میان لایه‌های اجتماعی این مناطق داشت (Brandon, 2018).

1. Benedict Anderson

2. Carlton Hayes

3. Minorsky

برای جبران خلأ ناشی از «غیرایرانی بودن» تشکیلات پژاک و شخصیت محوری آن، یعنی اوجالان که تابعیت ترکیه دارد، رهبران گروه تلاش کرده‌اند تا از طریق تأکید بر اشتراکات قومی و فرهنگی، نوعی وابستگی عاطفی و ایدئولوژیک میان اعضا و رهبری مرکزی ایجاد کنند. پیام‌های ارسالی از سوی اوجالان، که از اعتراضات کردهای ایران به بازداشتش تشکر می‌کند، در نشریات و رسانه‌های منتسب به پژاک بازتاب یافته است. این وابستگی صرفاً گفتمانی نیست، بلکه در ابعاد تسلیحاتی و تشکیلاتی نیز به‌روشنی دیده می‌شود. حملاتی که توسط سپاه علیه مواضع پژاک صورت گرفت نشان داد که بسیاری از نیروهای کشته‌شده تابعیت ترکیه‌ای دارند. از سوی دیگر، پژاک و پ.ک.ک. دارای بودجه مشترکی هستند که باید در قالب ساختار کمیته مرکزی حزب اعلام شود و طبق آن تخصیص منابع انجام گیرد. همچنین، نظام آموزشی و ایدئولوژیک آن‌ها نیز یکپارچه است؛ چنان‌که اعضای جذب‌شده پژاک در اردوگاه‌های پ.ک.ک. آموزش می‌بینند (ایرانی، ۱۳۹۲: ۴۶-۴۷).

پژاک همچنین دارای ساختارهای مستقل اسمی نظیر نیروهای دفاعی شرق کردستان (YRK)، جامعه دموکراتیک و آزاد کردستان (KODAR)، و شاخه زنان (کزار) است. این گروه، با بهره‌گیری از گفتمان مظلومیت، در رویدادهایی نظیر کشته شدن دو کولبر کرد در بانه، تلاش کرده است با بهره‌برداری از احساسات عمومی، مشروعیت اقدامات مسلحانه خود را تقویت کند. برای نمونه، روز بعد از تظاهرات در بانه، سردشت و میوان، این گروه دو نیروی نظامی را به‌عنوان «انتقام کولبرها» به ضرب گلوله کشت (Brandon, 2018). پژاک همچنین از سوسیالیسم برای بسیج قومی و بازتعریف هویت کرد بهره می‌گیرد و در غیاب سازوکارهای مؤثر گفت‌وگو و مشارکت، خشونت را به‌عنوان ابزاری مؤثر در راه تحقق اهدافش به کار می‌گیرد. ساختار فرماندهی متمرکز، آموزش ایدئولوژیک در کوه‌های قندیل و تأکید بر «مبارزه رهایی‌بخش» مؤید آن است که این سازمان، همانند دیگر شاخه‌های پ.ک.ک.، از ابزار نظامی برای تحقق ایده بازسازی سیاسی قوم کرد بهره‌برداری می‌کند. در این چارچوب، سوسیالیسم صرفاً ابزاری است برای تقویت گفتمان پان‌کردیسم؛ گفتمانی که به‌جای تمرکز بر عدالت طبقاتی، به بسیج توده‌ای برای دستیابی به خودمختاری و در نهایت، وحدت فرامرزی می‌پردازد. همین امر مرز میان کنش مشروع و افراط‌گرایی خشونت‌آمیز را تیره می‌سازد و تحلیل درست آن، نیازمند بازشناسی زمینه‌های تاریخی، فرهنگی و ایدئولوژیک منطقه‌ای است (بی‌تاوان، ۱۴۰۱).

۵-۴. برخی از اقدامات تروریستی پژاک

گروه‌های هویت‌جوی قومی که داعیه حمایت از افراد مرتبط (قومی-فرهنگی) به خود را دارند، برای عملی کردن اندیشه‌های خود و نیز اعلام نارضایتی خویش، به اقدامات تروریستی مبادرت می‌ورزند. این گزاره به پژاک نیز قابل تعمیم است. آن‌ها با تکیه بر احساسات قومی (پان‌کردی) و جذب برخی از کردهای ایرانی، اقدام به انجام ترورهای متعدد کرده‌اند. به‌طور مثال، در طی حمله‌ای که به پایگاه بسیج در یکی از روستاهای مریوان از جانب پژاک صورت گرفت، ۱۹ تن از نیروهای بسیج و سپاه زخمی شدند و به شهادت رسیدند (اعتماد، ۱۳۹۷). در ادامه به موارد دیگری از اقدامات تروریستی این گروه اشاره می‌شود:

۱. شهادت ۸ تن از مرزبانان ایرانی در منطقه چالدران آذربایجان غربی (سال ۱۳۹۶).
 ۲. شهادت نیروهای نظامی هنگ مرزی ارومیه (سال ۱۳۹۶). این نیروها در حال تردد در نوار مرزی به‌منظور تعویض بودند که در مسیر با عناصر گروهک تروریستی پژاک - که قصد اقدام تروریستی علیه مردم منطقه را داشتند - درگیر شدند.
 ۳. شهادت ۱۳ تن از تکاوران یگان ویژه صابرین نیروی زمینی سپاه (سال ۱۳۹۰) در درگیری با پژاک در ارتفاعات شمال‌غرب.
 ۴. ترور دادستان خوی، ولی حاجی‌قلی‌زاده (سال ۱۳۸۸).
 ۵. پرتاب نارنجک به آسایشگاه سربازان پاسگاه پلیس‌راه روانسر - جوانرود (سال ۱۳۸۸) که منجر به شهادت ۱۰ سرباز شد (مشرق‌نیوز، ۱۳۹۷).
- این‌ها نمونه‌هایی از اقدامات تروریستی پژاک علیه نیروهای دولتی و نظامی - انتظامی ایران بود. البته ترورهای آنان در طی این سال‌ها، به‌سوی مردم عادی کرد نیز کشیده شد.

۶. نقش بازیگران بین‌المللی در حمایت از پژاک

هیچ گروهی بدون پشتوانه و حمایت‌های مادی و معنوی داخلی و خارجی نمی‌تواند به پیشبرد اقدامات و اهداف خود دست یابد. پژاک و سایر گروه‌های تجزیه‌طلب کردی نیز از این امر مستثنا نیستند. یکی از کشورهای مهم که حتی رهبران پژاک نیز ساکن و دارای گذرنامه آن هستند کشور آلمان است. در حوادث ۱۴۰۱ ایران، سازمان اطلاعات خارجی آلمان علاوه بر حمایت از اغتشاشات در غرب کشور، کمک‌های نظامی و مادی را به گروه‌های تروریستی و تجزیه‌طلب افزایش داده بود، به‌طوری که در نیمه مهر ۱۴۰۱ و در اوج اعتراضات، سفارت‌خانه آلمان جلسه‌ای

برای بررسی پیشنهاد فراخوان سفرای کشورهای عضو اتحادیه اروپا و بستن سفارت‌خانه‌های اروپایی در ایران تشکیل داده بود. این پیشنهاد سرویس اطلاعاتی آلمان با محوریت وزیر خارجه این کشور بود و هدف آن ایجاد یک بحران بزرگ‌تر بود، بحرانی که نه تنها به بی‌ثباتی سیاسی داخلی ایران دامن بزند، بلکه موجب انزوای بین‌المللی جمهوری اسلامی شود (بی‌تاوان، ۱۴۰۳).

بر اساس اسناد و شواهد، سرویس‌های جاسوسی آمریکا و اسرائیل در طی دهه ۸۰ شمسی مسئولیت آموزش و تربیت اطلاعاتی و نظامی نیروهای مسلح کرد و تجزیه‌طلبان را در جهت اهداف نظامی و جاسوسی در کرانه‌های غربی ایران بر عهده گرفتند. در تأیید صحت این گزاره، در اواخر دهه ۸۰ شمسی، شبکه‌ای از گروهک پژاک با مدرن‌ترین تجهیزات و وسایل جاسوسی ساخت اسرائیل در ایران کشف و شناسایی شد. پژاک حتی افراد و نیروهای خود را از مرزهای کشورهای عربی به سوی اسرائیل (بیت‌المقدس) روانه می‌کند تا توسط نیروهای اسرائیلی آموزش ببینند. اسرائیل با استناد به گزاره «دشمن دشمن من، دوست من است»، سعی در حمایت از گروه‌های تجزیه‌طلب، به خصوص گروه‌های کرد دارد.

سیامند معینی، از اعضای اصلی پژاک، در مصاحبه با روزنامه اورشلیم‌پست، سعی نمود تا با نزدیک کردن مواضع پژاک به سیاست‌های اسرائیل، حمایت‌های تسلیحاتی و مالی آنان را به دست آورد. او حتی در این مصاحبه مدعی پایداری شدن حق و حقوق کردهای ایران شد... حتی بر اساس اعلام مجله نیویورک تایمز، سرویس‌های اطلاعاتی و جاسوسی آمریکا و اسرائیل خواهان ایرانی تجزیه‌شده و بی‌ثبات در منطقه خاورمیانه‌اند و در راستای اهداف تجزیه‌طلبانه، به دنبال یک دولت خودمختار دیگری در منطقه، مانند اقلیم کردستان عراق هستند (قاسمی حیدری و همکاران، ۱۳۹۹: ۹۶). حتی بر اساس گزارش روزنامه نی‌شفق ترکیه، کشورهای حاشیه خلیج فارس در راستای فعالیت‌های مخرب در ایران، یک میلیارد دلار به پ.ک.ک. کمک مالی کرده‌اند که عمده آن توسط عربستان و امارات تأمین شده است. میزان قابل توجهی از این مبلغ صرف پژاک می‌شود که زیرمجموعه پ.ک.ک. است (خبرآنلاین، ۱۳۹۸).

در تداوم گزاره‌های نارکوتروریسمی^۱ پژاک، پلیس اینترپل اعلام کرد که ۶۰ تا ۷۰ درصد مواد مخدر اروپا از طریق ترکیه وارد این قاره می‌شود و سازمان مافیایی تحت نظارت پژاک نقش مستقیمی در ترانزیت مواد مخدر دارند. همچنین این گروه یکی از قاچاقچیان و تجارت‌کنندگان

1. Narcoterrorism

غیرقانونی سلاح در منطقه است که بعد از اشغال عراق، فعالیت آنان نسبت به گذشته افزایش یافته است (قاسمی حیدری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۰۲).

از طرفی، پژاک برای تأمین مالی خود دست به اقدامات قابل توجهی می‌زند، به‌طوری که حضور آنان در مناطق مرزی و کوهستانی صعب‌العبور سه کشور ایران، ترکیه و عراق باعث شده این گروه از وضعیتی بسیار مناسب برای قاچاق برخوردار باشد. قاچاق کالا، مشروبات الکلی و مواد مخدر از مهم‌ترین اقدامات این گروه است. پژاک در مرزهای غربی ایران، نارکو تروریسمی را زنده کرد که مشابه همان، مرزهای شرقی ایران را تهدید می‌کند. به‌طوری که این گروه یکی از زنجیره‌های قاچاق مواد مخدر به کشورهای اروپایی است. گفته می‌شود تقریباً بیش از ۵۰ درصد بازار مواد مخدر آلمان در دست پ.ک.ک. و پژاک قرار دارد. یکی دیگر از اقدامات پژاک، باج‌گیری از روستاهای مرزی ایران و عراق و نیز اخاذی از کولبران و قاچاقچیان است. حتی گاهی اقدام به ترور و قتل افراد می‌کند که نمونه بارز آن قتل «تاج‌الدین میرزایی آتشگاه» و «سوران اختر» است (کوردپاریز، ۱۳۹۹).

۷. نتیجه‌گیری

یکی از مهم‌ترین چالش‌های امنیتی در جوامع چندقومیتی در دهه‌های اخیر ظهور گفتمان‌های هویتی بوده است، گفتمان‌هایی که با تکیه بر مؤلفه‌های فرهنگی، تاریخی و اجتماعی به دنبال بازتعریف مرزهای سیاسی و هویتی موجود برآمده‌اند. در این میان، ناسیونالیسم قومی به عنوان برجسته‌ترین نمود این گفتمان‌ها، با تأکید بر تمایزات قومی و زبانی، بستری برای شکل‌گیری جنبش‌های جدایی طلبانه و اقدامات خشونت‌آمیز فراهم کرده است. این نوع ناسیونالیسم، به‌ویژه در شرایطی که با مؤلفه‌هایی چون طرد دیگری، نگاه قبیله‌ای و گرایش به استقلال‌طلبی همراه می‌شود، می‌تواند تهدیدی جدی برای یکپارچگی ملی و ثبات داخلی کشورها تلقی شود.

پژوهش حاضر با طرح این سؤال اساسی آغاز شد که «پژاک چگونه از مبانی فکری خود برای اقدامات تروریستی بهره‌برداری می‌کند؟» و در فرضیه مطرح شد که این گروه با اتکا به مؤلفه‌های ناسیونالیسم قومی به کنش‌های خشونت‌بار و اقدامات تروریستی مبادرت می‌ورزد. یافته‌های پژوهش مؤید آن است که پژاک با بهره‌گیری همزمان از عناصر ناسیونالیسم قومی و آموزه‌های سوسیالیستی، به‌ویژه از طریق برانگیختن احساسات قومی، ترویج گفتمان ضدساختار و بهره‌برداری از شکاف‌های اجتماعی-اقتصادی موجود در مناطق مرزی، در مسیر مشروعیت‌بخشی به اقدامات

خشونت‌آمیز و گسترش دامنه نفوذ خود گام برداشته است. این گروه با سوءاستفاده از مؤلفه‌هایی چون تبعیض‌های ادراک‌شده، فقر، بیکاری و خلأهای امنیتی تلاش دارد با جذب نیروهای محلی، ساختار اجتماعی-امنیتی مناطق کردنشین را تضعیف کند و امنیت ملی را به چالش بکشد. پژاک که در دهه ۱۳۸۰ با الهام از پ.ک.ک. و حمایت برخی بازیگران منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای اعلام موجودیت کرد، با تکیه بر گفتمان پان‌کردی و آرمان‌های تجزیه‌طلبانه، به گسترش ناامنی در غرب و شمال‌غرب ایران اقدام کرده است. هرچند تحرکات قومی در ایران سابقه‌ای طولانی دارد، اما ویژگی سازمان‌یافته، ایدئولوژیک و فراملی پژاک، آن را به تهدیدی چندلایه بدل کرده است که نمی‌توان صرفاً با پاسخ‌های امنیتی با آن مواجه شد.

برای مقابله مؤثر با این تهدید ترکیبی، جمهوری اسلامی ایران نیازمند اتخاذ رویکردی چندوجهی است، از جمله: تقویت ظرفیت‌های اطلاعاتی و امنیتی برای شناسایی شبکه‌های عملیاتی و مالی این گروه؛ توسعه اقتصادی و سرمایه‌گذاری هدفمند در مناطق مرزی با رویکرد عدالت‌محور؛ و گسترش تعاملات منطقه‌ای با کشورهایی که از نظر فرهنگی با اقوام مرزنشین ایران قرابت دارند. همچنین بهره‌گیری فعال از ظرفیت رسانه‌ای و فضای مجازی برای آموزش، آگاه‌سازی و تقویت هویت ملی در مناطق پیرامونی می‌تواند در برابر نفوذ گفتمان‌های افراطی و قوم‌محور سد مؤثری ایجاد کند. در نهایت، باید تأکید کرد که مقابله با گروه‌هایی چون پژاک، تنها از مسیر نظامی و امنیتی نمی‌گذرد. درک دقیق از ریشه‌های فکری، ایدئولوژیک و اجتماعی این گروه‌ها پیش‌نیاز طراحی راهکارهای پایدار و مؤثر است. دانشگاه‌ها، مراکز پژوهشی، نهادهای فرهنگی و رسانه‌ای می‌توانند با تحلیل لایه‌های گفتمانی افراط‌گرایی و تولید روایت‌های بدیل، نقش راهبردی در تقویت انسجام ملی و کاهش زمینه‌های جذب در گفتمان‌های رادیکال ایفا کنند.

منابع

آزادی، اکبر. (۱۳۹۷). بررسی علل تشکیل گروهک تجزیه‌طلب پژاک. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه پیام نور.

احمدی، کامیل. (۱۴۰۰). از مرز تا مرز، پژوهشی جامع در باب هویت و قومیت در ایران. تهران: آوای بوف.

اسنایدر، کریگ. آ. (۱۳۹۶). امنیت و راهبرد در جهان معاصر. ترجمه اکبر عسگری صدر و فرشاد امیری، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

اعتماد. (۱۳۹۷، ۳۱ تیر). «پژاک مسئولیت حمله میروان را بر عهده گرفت». <http://www.etemadnewspaper.ir/fa/main/detail/106186>
 اوزکریمی، اوموت. (۱۳۸۳). *نظریه‌های ناسیونالیسم*. ترجمه محمدعلی قاسمی، تهران: انتشارات تمدن ایرانی.
 ایرانی، آوات. (۱۳۹۲). گروه تروریستی پژاک، از آپوگرایی در ارتفاعات قندیل تا سودای کردستان بزرگ. تهران: انتشارات خبرگزاری فارس.

بایک، جمیل. (۲۰۰۶). *تاریخ حزب کارگران کردستان*. انتشارات مرکز مطبوعات PJAK.
 بی‌تاوان. (۱۴۰۲، ۱۸ مهر). «ایدئولوژی آنارشیستی و هرج‌ومرج طلب پ.ک.ک، ی.پ.گ و پژاک». <https://bitawan.com>
 بی‌تاوان. (۱۴۰۳، ۶ دی). «حمایت اطلاعاتی ایالات متحده و آلمان از گروهک تروریستی پژاک». <https://www.cloob.com/share/link/add?url=https://bitawan.com>
 پورموسوی، سید موسی؛ رهنما قره‌خانگللو، جهانبخش؛ میرزاده کوهشاهی، مهدی. (۱۳۸۹). «فعالیت‌های تروریستی پژاک و امنیت جمهوری اسلامی ایران»؛ *آفاق امنیت*، ۳(۹)، ۱۲۱-۱۳۶. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.25381857.1389.3.9.6.7>
 پیغامی خانلار، صدیق. (۱۳۸۹). *بررسی تأثیر نخبگان کرد بر قومیت‌گرایی کردهای ایران بعد از انقلاب*. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه تبریز.

ثواب، جهانبخش؛ پروانه، فرهاد؛ ذوالنوری، سید فرزاد. (۱۳۹۸). «بررسی زمینه‌ها و عوامل و شکل‌گیری و سقوط جمهوری کردستان (مهاباد) ۱۳۲۴ش / ۱۹۴۶م»؛ *مطالعات تاریخی انتظامی*، ۶(۲۳)، ۳۰-۱. <https://sid.ir/paper/376541/fa>
 خبرآنلاین. (۱۳۹۸، ۲۶ فروردین). «میزان کمک عربستان به گروه تروریستی پژاک اعلام شد». <https://www.khabaronline.ir/news/1250118>
 دعاگویان، داوود. (۱۳۹۷). «آسیب‌شناسی انتظامی و امنیتی تنوع قومی پان‌ترکیسم و پان‌کردیسم در استان آذربایجان غربی (شهر ارومیه)»؛ *پژوهش‌نامه جغرافیای انتظامی*، ۶(۲۳)، ۵۱-۷۴. <https://sid.ir/paper/390392/fa>
 دنیای اقتصاد. (۱۳۹۳، ۴ شهریور). «جنگ چالدران و از دست رفتن نواحی غربی کشور». <https://donya-e-eqtasad.com>

رضایی، رضا؛ قربان‌زاده، قربانعلی؛ قاسمی، حاکم؛ هاشمی، سید عباس. (۱۴۰۳). «آینده‌پژوهی گفتمان ناسیونالیسم کردی در ایران»؛ *آینده‌پژوهی انقلاب اسلامی*، ۵(۴)، ۱۳۶-۱۶۶. https://fsir.ihu.ac.ir/article_209577.html
 شادمانی، مهدیه. (۱۳۹۱). *تأثیر اقدامات گروه‌های تروریستی پیرامون ایران بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران*. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی تهران.

شیخ عطار، علیرضا. (۱۳۸۲). *کردها و قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای*. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
 صادقی، حمید؛ حسینی، معصومه. (۱۳۹۴). «واکاوی نقش شوروی و انگلستان در ظهور و سقوط جمهوری مهاباد»؛ *نبردنامه*، ۵(۱۴)، ۲۷-۵۸. <https://ensani.ir/fa/article/download/339541>

- طلشی، کوثر. (۱۴۰۲). ناسیونالیسم قومی و توسعه‌طلبی ارضی در ایدئولوژی پان‌ترکیسم. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه مازندران.
- طلشی، کوثر؛ عباس‌زاده مرزبالی، محسن؛ رادمرد، محمد. (۱۴۰۳). «ناسیونالیسم قومی و توسعه‌طلبی ارضی در ایدئولوژی پان‌ترکیسم: (چالش‌ها و راهکارها برای ایران)»؛ *مطالعات ملی*، ۲۵(۱۰۰)، ۲۹-۵۴. https://www.rjnsq.ir/article_210595.html
- عراقی، عبدالله؛ عمادی‌زاده، علی؛ هدایتی، فتح‌الله. (۱۴۰۲). «شناسایی عوامل مؤثر بر رشد فعالیت‌های گروهک پژاک در غرب کشور و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران»؛ *فصلنامه غرب آسیا*، ۱(۳)، ۳۸-۵۲. <https://doi.org/10.22034/wasj.2024.423111.1019>
- عزتی، عزت‌الله؛ احمدی سیلوه، جمال. (۱۳۸۹). «تحلیل فضایی بحران قومیت‌ها در خاورمیانه (مطالعه موردی کردهای ایران)»؛ *جغرافیای انسانی*، ۲(۲)، ۱۳-۲۹. <https://ensani.ir/fa/article/download/231062>
- قادرزاده، امید؛ شفیعی‌نیا، عباس. (۱۳۹۵). «زمینه‌ها و گونه‌های ناسیونالیسم قومی در ایران: مطالعه موردی مناطق کردنشین»؛ *فصلنامه علوم اجتماعی*، ۲۳(۷۴)، ۳۶-۶۹. https://qjss.atu.ac.ir/article_7212.html
- قادرزاده، امید؛ محمدزاده، حسین. (۱۳۹۷). «مطالعه پیمایشی هویت‌طلبی قومی و سیاسی شدن قومیت کردهای ایران»؛ *پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی*، ۱۷(۱)، ۱۹-۴۲. https://ssoss.ui.ac.ir/article_22672.html
- قاسمی حیدری، مصطفی؛ اژدری، بهناز؛ معصومی، مجید. (۱۳۹۹). «استقلال‌خواهی کردها و راهبرد اسرائیل و آمریکا در تضعیف تمامیت ارضی ایران»؛ *مطالعات بین‌المللی*، ۱۷(۱)، ۸۷-۱۱۵. <https://doi.org/10.22034/isj.2020.113934>
- کریمی، علی. (۱۳۹۶). *درآمدی بر جامعه‌شناسی تنوع قومی؛ مسائل و نظریه‌ها*. تهران: انتشارات سمت.
- کوردپاریز. (۱۳۹۹، ۱۵ مرداد). «منابع مالی گروهک تروریستی پژاک چگونه تأمین می‌شود؟» <https://kurdparez.com/2020/08/05>
- گوکالپ، ضیا. (۱۳۵۱). *ناسیونالیسم ترک و تمدن باختر*. ترجمه فریدون بازرگان، نشریه موسسه فرهنگی منطقه‌ای.
- ماتیل، الکساندر. (۱۳۸۳). *دائرة المعارف ناسیونالیسم*. ترجمه به‌سرپرستی کامران فانی و محبوبه مهاجر، تهران: کتابخانه تخصصی وزارت امور خارجه.
- مرکز اسناد انقلاب اسلامی. (۱۳۹۷، ۱۷ بهمن). «حل بحران کردستان». <https://irdc.ir/fa/news/4588>
- مشرق‌نیوز. (۱۳۹۳، ۲۱ تیر). «پان‌کردیسم چرا و چگونه شکل گرفت؟» <https://www.mashreghnews.ir/news/241637>
- مشرق‌نیوز. (۱۳۹۷، ۳۱ تیر). «جنایت پژاک؛ گروهک تروریستی وابسته به آمریکا». <https://www.mashreghnews.ir/news/876653>
- مقصودی، مجتبی. (۱۳۸۰). *تحولات قومی در ایران؛ علل و زمینه‌ها*. تهران: تمدن ایرانی.
- نادری، محمود. (۱۳۹۷). «بررسی زمینه‌های تاریخی پیدایش حزب دموکرات کردستان و تحولات آن تا انقلاب اسلامی»؛ *مطالعات تاریخی*، ۱۷(۶۳)، ۸۰-۱۰۸. <https://mtq.ir/downloadfile.php?id=b0yas7x4>

وینسنت، اندرو. (۱۳۷۸). *ایدئولوژی‌های مدرن سیاسی*. ترجمه مرتضی ثاقب‌فر، تهران: نشر ققنوس.

هیوود، اندرو. (۱۳۹۹). *سیاست*. ترجمه عبدالرحمن عالم، تهران: نشر نی.

References

- Abed, S. (2017, July 14). "The Kurdish connection: Israel, ISIS and U.S. efforts to destabilize Iran". *MintPress News*. <https://www.mintpressnews.com/kurdish-connection-israel-isis-destabilize-iran/229745/>
- Ahmadi, K. (2021). *From border to border: A comprehensive study on identity and ethnicity in Iran*. Avaye Bouf Publications. [In Persian].
- Araqi, A.; Emadizadeh, A. & Hedayati, F. (2023). "Identifying the factors influencing the growth of PJAK activities in the western region and its impact on the national security of the Islamic Republic of Iran". *West Asia*, 1(3), 38–52. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/wasj.2024.423111.1019>
- Azadi, A. (2018). *Examining the causes of the formation of the separatist group PJAK*. Master's thesis, Payame Noor University. [In Persian].
- Bayik, C. (2006). *History of the Kurdistan Workers' Party*. PJAK Press Center Publications. [In Persian].
- Bitawan. (2023, October 10). "The anarchist and chaos-seeking ideology of the PKK, YPG, and PJAK". [In Persian]. <https://bitawan.com>
- Bitawan. (2024, December 27). "Intelligence support from the United States and Germany for the PJAK terrorist group". [In Persian]. <https://bitawan.com>
- Boylan, B. M. (2014). "What drives ethnic terrorist campaigns? A view at the group level of analysis". *Conflict Management and Peace Science*, 33(3), 250–272. <https://doi.org/10.1177/0738894214530832>
- Brandon, J. (2018, January 15). "Party for Free Life in Kurdistan: The PKK's Iranian wing bides its time". *The Jamestown Foundation*. <https://jamestown.org/program/party-free-life-kurdistan-pkks-iranian-wing-bides-time>
- Choi, S. W. & Piazza, J. A. (2016). "Ethnic groups, political exclusion and domestic terrorism". *Defence and Peace Economics*, 27(1), 37–63. <https://doi.org/10.1080/10242694.2014.987579>
- Do'agooyan, D. (2018). "Law enforcement and security pathology Ethnic diversity of panterism and panterism in West Azarbaijan province (Urmia city)". *Journal of Police Geography*, 6(23), 51-74. [In Persian]. <https://sid.ir/paper/390392/en>
- Donmez, R. O. (2007). "Nationalism in Turkey: Political violence and identity". *Ethnopolitics*, 6(1), 43–65. <https://doi.org/10.1080/17449050601161340>
- Donya-e-Eqtasad. (2014, August 26). "The Battle of Chaldiran and the loss of western regions of the country". [In Persian]. <https://donya-e-eqtasad.com/823610>
- Etemad Newspaper. (2018, July 22). "PJAK claims responsibility for the attack in Marivan". News code: 220694. [In Persian]. <http://www.etemadnewspaper.ir/fa/main/detail/106186>
- Ezati, E., & Ahmadi Silou, J. (2010). "Spatial analysis of ethnic crisis in the Middle East (Case study: Iranian Kurds)". *Human Geography*, 2(2), 13–29. [In Persian]. <https://ensani.ir/fa/article/download/231062>

- Ghaderzadeh, O. & Mohammadzade, H. (2018). "Ethnic identity-Seeking and the Politicization of Ethnicity in the Kurdish Regions". *Strategic Research on Social Problems*, 7(1), 19-42. [In Persian]. <https://doi.org/10.22108/ssoss.2017.103431.1063>
- Ghaderzadeh, O. & Shafieinia, A. (2016). "Fields and forms of ethnic nationalism Iran: Iranian Kurds survey". *Social Sciences*, 23(74), 36-69. [In Persian]. <https://doi.org/10.22054/qjss.2017.7212>
- Ghasemi Heydari, M.; Ajdari, B. & Masoumi, M. (2020). "Kurdish independence and the strategies of Israel and the U.S. in undermining Iran's territorial integrity". *International Studies*, 17(1), 87-115. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/isj.2020.113934>
- Gökalp, Z. (1972). *Turkish nationalism and Western civilization*. Translated by Bazargan, F., Regional Cultural Institute. [In Persian].
- Hevian, R. (2013). "The main Kurdish political parties in Iran, Iraq, Syria, and Turkey: A research guide". *Middle East Review of International Affairs*, 17(2), 94-112.
- Heywood, A. (2020). *Politics*. Translated by Alam, A., Tehran: Ney Publishing. [In Persian].
- Hislope, R., & Mughan, A. (2012). *Introduction to comparative politics: The state and its challenges*. Cambridge University Press.
- Irani, A. (2013). *The PJAK terrorist group: From Apoism in Qandil heights to the dream of greater Kurdistan*. Fars News Agency Publications. [In Persian].
- Islamic Revolution Document Center. (2019, February 5). "Solving the Kurdistan crisis". News code: 4588. [In Persian]. <https://irdc.ir/fa/news/4588>
- Karimi, A. (2017). *Introduction to the sociology of ethnic diversity: Issues and theories*. Samt Publishing. [In Persian].
- Khabar Online. (2019, April 15). "Saudi Arabia's financial aid to the PJAK terrorist group announced". [In Persian]. <https://www.khabaronline.ir/news/1250118>
- Kurdpariz News Website. (2020, August 5). "How are the financial resources of the PJAK terrorist group secured?" News code: 38211. [In Persian]. <https://kurdparez.com/2020/08/05>
- Maghsudi, M. (2001). *Ethnic developments in Iran: Causes and contexts*. Iranian civilization Publications. [In Persian].
- Malik, M. S.; Abbasi, A. M. & Arshad, U. (2021). "Ethno-nationalism: Theories and the dynamics of the demand for the new federating units". *Global Regional Review*, 1(11), 80-87. [https://doi.org/10.31703/grr.2021\(VI-II\).11](https://doi.org/10.31703/grr.2021(VI-II).11)
- Mashregh News Agency. (2014, July 12). "Pan-Kurdism: Why and how did it form?" [In Persian]. <https://www.mashreghnews.ir/news/241637>
- Mashregh News Agency. (2018, July 22). "PJAK's crimes: The U.S.-affiliated terrorist group". News code: 876653. [In Persian]. <https://www.mashreghnews.ir/news/876653>
- Motyl, A. (2004). *Encyclopedia of nationalism*. Ministry of Foreign Affairs Specialized Library Publications. [In Persian].
- Naderi, M. (2018). "Examining the historical foundations of the Kurdistan Democratic Party and its developments until the Islamic Revolution". *Historical Studies*, 17(63), 80-108. [In Persian]. <https://mtq.ir/downloadfile.php?id=b0yas7x4>

- Özkırımlı, U. (2004). *Theories of nationalism*. Translated by Ghasemi, M. A., Tehran: Iranian Civilization Publications. [In Persian].
- Palmer, A., & Holtz, M. (2023, July 13). "Examining extremism: Kurdistan Workers' Party (PKK)". *Center for Strategic & International Studies*. <https://www.csis.org/blogs/examining-extremism/examining-extremism-kurdistan-workers-party-pkk>
- Peyghami Khanlar, S. (2010). *The influence of Kurdish elites on Kurdish ethnicism in Iran after the Revolution*. Master's thesis, University of Tabriz. [In Persian].
- Pourmosavi, S. M.; Rahnama Qarakhani-Beglou, J. & Mirzazadeh Kouhshahi, M. (2010). "PJAK's terrorist activities and the security of the Islamic Republic of Iran". *Afagh Security*, 3(9), 121-136. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.25381857.1389.3.9.6.7>
- Rezaei, R.; Ghorbanzadeh, Gh.; Ghasemi, H. & Hashemi, S. A. (2024). "Future research of the discourse of Kurdish nationalism in Iran". *Futures Studies of the Islamic Revolution*, 5(4), 136-166. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.27173674.1403.5.4.6.4>
- Sadeghi, H. & Hosseini, M. (2015). "Analyzing the role of the Soviet Union and England in the rise and fall of the Republic of Mahabad". *Kheradnameh*, 5(14), 27-57. [In Persian]. <https://ensani.ir/fa/article/download/339541>
- Sahin, Y. & Irdem, I. (2017). "PYD-YPG: The PKK in Syria". *Journal of Security Studies*, 19(1), 21-45.
- Savagheb, J.; Parvaneh, F. & Zolnouri, S. F. (2019). "Examining the causes and process of the establishment and fall of the Republic of Kurdistan (Mahabad) 1946 CE". *Historical Studies in the Military*, 6(23), 1-30. [In Persian]. <https://sid.ir/paper/376541/en>
- Shadmani, M. (2012). *The impact of terrorist groups' activities around Iran on the national security of the Islamic Republic of Iran*. Master's thesis, Allameh Tabataba'i University. [In Persian].
- Sheikh Attar, A. (2003). *Kurds and regional and transregional powers*. Islamic Revolution Document Center. [In Persian].
- Snyder, C. A. (2017). *Security and strategy in the contemporary world*. Translated by Sadr, A. A. & Amiri, F., Strategic Studies Research Institute Publications. [In Persian].
- Taleshi, K. (2023). *Ethnic nationalism and territorial expansionism in the ideology of Pan-Turkism*. Master's thesis, University of Mazandaran. [In Persian].
- Taleshi, K.; Abbaszadeh Marzabali, M. & Radmard, M. (2024). "Ethnic nationalism and territorial expansionism in the ideology of Pan-Turkism: Challenges and solutions for Iran". *National Studies*, 25(4), 29-54. [In Persian]. https://www.rjnsq.ir/article_210595.html?lang=en
- Tezcür, G. M. (2018). "A century of the Kurdish question: Organizational rivalries, diplomacy, and cross-ethnic coalitions". *Ethnopolitics*, 18(1), 1-12. <https://doi.org/10.1080/17449057.2018.1525162>
- Vincent, A. (1999). *Modern Political Ideologies*. Translated by Thaghebfar, M., Tehran: Qoqnoos Publishing. [In Persian].